

KLASİK DEVİR OSMANLI TARİHÇİLERİNDE KAYNAK KULLANMA USULLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Kenan İNAN**

GİRİŞ

Bu çalışmamızda, 1473 yılında Otlukbeli'nde II. Mehmed ve Uzun Hasan arasında meydana gelen muharebeyi¹ eserlerinde zikreden bir kısım klasik devir Osmanlı tarihçilerinin hadise hakkındaki rivayetleri karşılaştırılacaktır. Çalışmamızın gayesi Otlukbeli muhaberesinin cereyan ediş şekli veya bu konuda yazılmış bütün eserleri gözden geçirerek hadisenin tarihi gerçekliğini ortaya koymaktan ziyade bu muhabereyi bir misal olarak ele alıp, aşağıda eserleri ve isimleri verilmiş olan tarihçilerin birbirlerinden bilgi iktibasını ne suretle yaptıklarını, bu iktibaslar sırasında yaptıkları değişiklikler, ilaveler veya kısaltmaları gösterip, tarihçilerimizin tarih yazma üslupları hakkında bilgi vermek olacaktır. Bu işlemler yapılırken Osmanlı tarihçiliğindeki ilerleme, üslup değişimi, kaynak kullanmada takib edilen yollar hakkında da malumat verilmeye çalışılacaktır. Bu sebeple çalışmamız, Otlukbeli muhaberesi hakkında verilmiş olan bütün birinci el kaynaklardan veya ikinci el kaynaklardan faydalanılarak meydana getirilmemiş, zamanları itibariyle bilinen ve sonraki dönem tarihçilerini büyük ölçüde etkilemiş olan bir kısım Osmanlı tarihçileri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Çalışmamızda yer vereceğimiz Osmanlı tarihçileri ve eserleri sırası ile: Aşıkpaşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman; Neşri, Cihannüma; Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-Feth; Oruç Bey, Tevârih-i Âl-i Osman ve Kemalpaşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ıdır. Çalışmamızda son olarak değerlendireceğimiz kaynak II. Mehmed'in Uygur Yarlığı olacaktır.²

* Bu Makalemize, "The Sources For Mehmed II's Campaign Against Uzun Hasan" adlı 1989 yılında Manchester Üniversitesine sunulan Master Tezi temel teşkil etmekle beraber, buradaki çalışmamız mühim değişiklikler ve ilaveleri ihtiva etmektedir.

** K.T.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Osmanlı-Akkoyunlu Mücadelesi hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Ş. Turan, "Fatih-Uzun Hasan mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/4-5, 1965, s. 62-138. Ayrıca bkz. S. Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askeri faaliyeti*, Ankara 1953, s. 281- 299. Venedik-Akkoyunlu ilişkileri ve Venediklilerin elçileri vasıtasıyla Akkoyunlular'ı Osmanlılar'a karşı savaşa ikna gayretleri hakkında bilgi için bkz. C. Grey, ed., *A Narrative of Italian travels in Persia in the fifteenth and sixteen centuries*, London 1873; Bu konu hakkındaki çalışmalarda son yıllarda bir artış gözlenmektedir. Bkz. K. İnan, *The Sources For Mehmed II's Campaign Against Uzun Hasan*, Basılmamış master tezi, Manchester Üniversitesi, 1989 ve İ. Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM* 4, 1993, s. 151- 159.

² Çalışmamızda tarihçilerimizin eserlerinden nakiller yapılırken bu eserlerin mevcut olan transkripsiyonlu edisyonlarından faydalanılmıştır. Çoğu zaman bu eserlerin dil hususiyetlerinin gösterilmesi gayesi ile doğrudan iktibaslar yapıldığından eserlerdeki transkripsiyonlara müdahalede bulunulmamıştır. Bu yapılmadığı zamanda özetleme yoluyla rivayetleri nakletme yoluna gidilmiştir. Ancak bu eserlerde ortak bir transkripsiyonun olmayıp farklılıklar bulunduğu müşahede edilmiştir. Bu da dilimizin bugünkü imlasının henüz herkezin ortaklaşa kullanabileceği

Yukarıda zikredilen kaynaklardan ilkinin sahibi olan Aşıkpaşazâde Balkanlarda Hıristiyan topraklarına akınlarda bulunmuş olan bir akıncıdır.³ Belki de bu yüzden olsa gerek onun ünlü akıncı kumandanı Mihaloğlu Ali'nin akınlara eserinde özel bir yer verdiğini görüyoruz.

Neşri eserinin giriş kısmında şu görüşlere yer vermektedir. "Başka ilim dallarında yazılmış birçok eserleri görmeme rağmen tarih alanında yazılmış olanların, özellikle Türkçe olanlarının dağınık bir vaziyette olduklarının farkına vardım". Bu fikirle harekete geçen Neşri değişik kaynaklardan faydalanmak suretiyle kendine has bir Osmanlı tarihi yazmıştır.⁴ Neşri eserinde Otlukbeli savaşından bahsederken özellikle Gedik Ahmed Paşa'nın II. Bâyezid'e yaptığı yanlış tavsiyelerden, Çandarlı İbrahim Paşa'nın gayretlerinden ve yine Davud Paşa'nın savaş boyunca yaptığı mücadelelerden en önemli hadiseler olarak bahseder.⁵

Tursun Bey'in Tarih-i Ebü'l-Feth'i, II. Mehmed'in hükümdarlık yılları için orijinal bir kaynak hüviyetini taşımakta olup, eserinde hem şahit olduğu hadiselere hem de yazılı ve sözlü kaynaklardan elde ettiği bilgilere yer vermiştir. Ancak Tursun Bey kullandığı kaynaklardan biri hariç diğerlerinin isimlerini zikretmemektedir.⁶ Tursun Bey'in eseri kendisinden önce yazılmış tarihçilerin

bir yapıya kavuşmamış olduğunu göstermektedir. 14 ve 15. yüzyılda telif edilmiş bazı eserlerin günümüzdeki transkripsiyonlu edisyonları hakkında değerlendirmelere misal olarak bkz. İ. Erünsal, A. Yaşar Ocak, "Öğretirken Öğrenmek", İLMI ARAŞTIRMALAR 3, İstanbul 1996, s. 123-182.

³ V.L. Menage, "The Beginnings of Ottoman Historiography", *Historians of The Middle East*, Editörler, B. Lewis - P.M. Holt, London 1962, s. 174. Aşıkpaşazâde'nin hayatı ve eseri hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. N. Atsız, "Aşıkpaşaoğlu Ahmed Aşıkı Tevârih-i Al-i Osman", *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul, 1949, s. 77-85. Ayrıca bkz. V.L. Menage "The Menaqib of Yakshshî Faqih" *BSOAS*, Vol. XXVI, 1963, s. 51-54.

⁴ H. İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of The Middle East*, Editörler, B. Lewis - P.M. Holt, London 1962 s. 164-165.

⁵ F.R. Unat, M.A. Köymen, *Kitab-ı Cihannüma Neşri Tarihi*, II. Cilt, Ankara 1957, s. 813-819. Zikredilen eserden başka Neşri tarihi hakkında detaylı bilgi için bkz. V.L. Menage, *Neshri's History of The Ottomans The Sources and Development of The Text*, London 1964; F.R. Unat, "Neşri Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış", *Bellekten*, VII/25, 1943, s. 177-201; F. R. Unat, "Müverrih Mehmed Neşri'nin Eseri ve Hayatı Hakkında", *Bellekten*, XXI/82, 1957, s. 297-300.

⁶ Tursun Bey Tarihi'nin altı adet yazma nüshası bulunmaktadır. Bu yazma nüshalar hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. A. Sırrı Levend, *Gazavatnameler*, Ankara 1956, s. 16; H. İnalcık - R. Murphey, *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Bey*, Chicago 1978, s. 27-29. Tursun Bey Tarihi ilk defa 1912 yılında basılmıştır. *Tarih-i Ebü'l Feth*, Haz. Mehmed Arif, İstanbul 1912. Tursun Bey eserinin giriş kısmı için değişik kaynaklar kullandığını zikretmesine rağmen bunların isimlerini vermemektedir. Nasırüddin Tusi'nin Ahlak-ı Nasiri adlı eseri Tursun Bey'in ismini vermek suretiyle zikrettiği tek kaynak olup, Tursun Bey Tarihi'nin giriş kısmı ile Tusi'nin eseri arasında yapılacak olan bir karşılaştırma ile nakil seviyesini ortaya çıkarmak mümkündür. Bkz. M. Tulum, *Tursun Bey Tarih-i Ebü'l Feth*, İstanbul 1977, s. 9-16. Tusi'ye ek olarak Tursun Bey'in Nizamüddin Arudi'nin (1156) Çahar Makala adlı eserini kullanmış olma ihtimali de vardır. Tursun Bey'in diğer bir önemli yazılı kaynağı da Neşri'nin Cihannümasıdır. Tursun Bey'in en önemli sözlü kaynağı yanında uzun süre bulunduğu Vezir-i Âzam Mahmud Paşa'dır (?- 1474). Eserin geneline bakıldığında Mahmud Paşa'nın nerede ise eserin bütününde ilk sırayı aldığı söylenilebilir. Tursun Bey'in kullandığı yazılı ve sözlü kaynaklar hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. K. İnan, *A Summary and Analysis of the Tarih-i Ebü'l-Feth*

eserlerinden yazılış biçimi itibarıyla ayrılmaktadır. Eserde Fars etkisi açıkça müşahade edilmektedir. 1473 yılı seferinde ve eserinin hemen hemen yarısından fazlasında Tursun Bey'in kahramanı sefer sırasında Vezir-i Âzam olan Mahmud Paşa'dır. Tursun Bey eserinin giriş kısmında on iki yıl boyunca Mahmud Paşa'nın hizmetinde bulunduğunu övünerek açıklamaktadır.⁷

II. Bâyezid'in saltanat yıllarında eser yazan bir başka tarihçi de Oruç Bey'dir. Oruç Bey'in incelediğimiz konu hakkında verdiği malumat oldukça kısa olup temiz bir Türkçe ile yazılmıştır. Oruç Bey tarihini yazarken başlıca kaynak olarak tarihi takvimleri kullanmıştır. Bu sebeple zikrettiği hadiseler yıllara göre ve az malumatla verilmektedir. Bazı yerlerde Oruç Bey'in yef verdiği hadiseleri tafsilatlı anlattığını görmekteyiz. Bu gibi yerlerde de Gazavatnamelerden faydalanmış olması mümkündür.⁸

İbn-i Kemal'in Tevârih-i Âl-i Osman'ı Tursun Bey'in Tarih-i Ebü'l-Feth'i gibi süslü nesir tarzı ile yazılmıştır. Bu eserin ehemmiyeti, Kemalpaşazâde'nin Tursun Bey ve Neşri gibi yazılı kaynaklar kullanmasının yanı sıra diğer zikredilen kaynaklarda hiç yer verilmemiş olan sözlü kaynaklara baş vurmasından ileri gelmektedir. Bunlara ek olarak eser önemli bir edebi eser olarak göze çarpmaktadır. Eser yazıldığı devir itibarıyla Farsça ile yarışabilecek yüksek Türkçe nesiri ortaya çıkarma arzusunun neticesi olarak kaleme alınmıştır. Kemalpaşazâde eserinde yer verdiği hadiselerin kaynaklarını kullanmada büyük bir kaabiliyet göstermiştir.⁹

Sultan Mehmed'in Uygur Yarlığı, Otlukbeli savaşına en yakın tarihli ve bazı açılardan en fazla tafsilata sahip kaynak durumundadır.¹⁰ Yukarıda zikredilen eserlerde yer verilmemiş bazı hadiselere ışık tutması açısından bu kaynak büyük ehemmiyete haizdir.

AŞIKPAŞAZÂDE

Sadece Osmanlılar'a atfen yazılmış ve eser sahibinin özellikleri ile birleşmiş ilk tarih Aşıkpaşazâde'nin eseridir. Aşıkpaşazâde şair Aşık Paşa'nın soyundan gelmektedir. Yaklaşık olarak miladi 1400 yıllarında doğduğu ve yüzyıl kadar yaşamış olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde yaşadığı yüzyılın tamamını gözden geçirdiğini söylemek mümkündür.* II. Murad'ın saltanat yıllarının tümünde ve II. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında Aşıkpaşazâde gazi liderleri

(History of the Father of Conquest) of Tursun Bey (1488), (Basılmamış Doktora tezi , The University of Manchester, Faculty of Arts, Department of Middle Eastern Studies, 1993).

⁷ Tulum, Tursun Bey, s. 24. Mahmud Paşa'nın hayatı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Ş. Tekindağ, "Mahmud Paşa", İ.A: C.H. Imber, "Mahmud Paşa", Eİİ.

⁸ Oruç Bey Tarihi ve bu tarihin yazma nüshaları hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. N. Atsız, Oruç Bey Tarihi, İstanbul 1972, s. 7-13. Ayrıca bkz. F. Babinger, Uruj, Die frühosmanischen fahrbücher der Urudsch, Hanover 1925.

⁹ İnalçık, The Rise of Ottoman Historiography, s. 167.

¹⁰ Bkz. R.R. Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", Türkiyat Mecmuası, Cilt VI, İstanbul, 1939, s. 303-306.

ile beraber Hıristiyan topraklarında akınlar yapmış ve büyük seferlere bizzat katılmıştır. Tarihini ömrünün son yıllarına doğru İstanbul'da kaleme almıştır.¹¹

Aşıkpaşazâde eserinde 1473 seferini anlattığı kısım H.877/M.1472 yılında Uzun Hasan'ın kuvvetleri tarafından Tokat'ın yağmalanması hikayesi ile başlar.

Aşıkpaşazâde şöyle devam eder.

"Bu bâb anı beyan eder kim: Bu tarafda Uzun Hasan kim Kasıma leşker koşdı, geldiler Erzincandan berü Rûma, padişaha habar göndürdiler kim: "Desturunuz ile biz Dulkadır Eline gideriz kim Kılıc Arslan Begün oğlını atası yerine iletevüz" dediler. Ol zaman beglerbegi Hamza Beg, Tokatdayidi. Gelen adam ana geldi. Hamza Beg dahi Tokatda anun bu sözine inandı. Eyitdi: "Nola, geçsünler" dedi. Hemin kim Sivazdan bir niçe göç kim göçtüler, bir gün alessabah yordılar. Tokadun üzerine düşdiler. Ol zâlimler Tokadı yağma etdiler. Şehiri yıkdılar, yakdılar, taladılar. Şöyle kim kâfirâne işler işlediler. Müsülmanların avratına ve oğlanına nâmeşrû' işler etdiler bîhad ve bîkîyâs. Döndiler, bu yüz karasıyle kimi Uzun Hasana gitti. Ve kimi Karaman oğlanlarını aldılar. Kendü vilâyetlerine doğrıldılar. Sultan Mehmed Hana dahi bu hadiselerün habarı geldi. Sultan Mehmed Han Gazinün bir oğlu dahi kim ol Sultan Mustafadur, o Konyadayidi. Ana Sultan Mehmed habar göndürdü kim: "Var Kara Hisarda otur" dedi. Kendüsi devlet ile hücum etdi. İstanbul Boğazından Anadoluya geçti. Mahmud Paşaya Gelibolu sancağın vermiş idi. Yine devlet kapusına getürdi. Vezir edindi. Bunlar bu aradan hücum ettiler kim Karaman vilâyetine çıkarlar. Karaman oğlanları dahi Uzun Hasanun bir beği, Yusuf İmirze derler idi, anun ile leşker cem' etdiler. Ak Şehire geldiler. Yüridiler Hamid Eline girmege. Bu tarafda Sultan Mustafa dahi Kara Hisardan yürüdi. Bunlar ile buluşdı. Eyü sultânî cengler olundu. Uzun Hasandan gelen begi kim Yusuf İmirzedür ve hem Uzun Hasanun emmüsi oğlıdur, anı dutub esir etdiler. Boynına ip dakdılar. İt yeder gibi yeddiler. Karamanoğlu Pir Ahmed kaçdı. Gerü Uzun Hasana gitti. Gedük Ahmed dahi ol hinde anun avratını, oğlını ve kızını İstanbula getürmüş idi. Kasım Beg gerü İç Ele girdi, oturdu. Ve hem Silifkeyi oğurladı. Ve bu tarafdan Sultan Mehmed, Gedük Ahmedi tekrar gerü göndürdi. Vardı, Silifkenün üzerine düşdi. Darb-ı dest ile Silifkeyi gerü aldı. Ve ol oğurlayanları kırdı. Gerü hisar Sultan Mehmedün oldu. Ve kendü, Gedük Ahmed sağ ve selâm İstanbula geldi. Sultan Mehmedün hizmetinde durdu. Gözler kim Sultan Mehmed ne buyura ve buyurduğı hizmetde ola. Ve bu fethün tarihi hicretün sekiz yüz yetmiş yedisinde vâki olındı. Gedük Ahmed Paşa elinden kim Sultan Mehmed Han Gazinün veziriydi.

Bu Bâb Anı Beyan Eder kim Sultân ül-Mücâhidîn Sultan Mehmed Han Gazi Şarka Teveccüh Etdi kim Gide ve Hem Kimün İçin Teveccüh Etdi.

¹¹ Menage. *The Beginnings of Ottoman Historiography*. s. 174.

Uzun Hasan kim Karamanoğlu Kasım Bege leşker koşmuş idi kim gelüb Tokadı harab edüb gitmiş idi. Sultan Mehmed Han Gaziye dahı vâcib oldı kim Uzun Hasana vara. Mahmud Paşayı ve Ahmed Paşayı ve Mustafa Paşayı üçin bir yere cem' etdi. Feth-i kelâm edüb eyitdi kim: "Bu Uzun Hasanun re'y-i tedbirinde ne dersiz" dedi. Bu paşalar dınmadılar. Biri birinün yüzine bakişdılar. Sükût makamında kaldılar. Gerü padişah bunlara eyidür: "Niçün söylemezsiz" der. Mahmud Paşa eyidür: "Devletlü sultanım! Padişahumuzun akılı cümlemüzden artuktur" dedi. Gerü padişah eyidür: "Hele siz dahi bir feth-i kelâm edünüz" dedi. Mahmud Paşa eyidür: "Devletlü sultanım! Bu Uzun Hasanun hod bir niçe dürlü yaramazlığın bildük kim ne suret ile olındı ve niçe fitneler eyledi. İmdi sultanum, anun ol etdüğü yaramaz efallere göre efal etmek gerekdür" dedi. Ve hem Mahmud Paşa eyidür: "Devletlü sultanum! Bu Uzun Hasan hod padişahumuzun bir oğlına mukabil olacak kişi degüldür. Amma düşmandır. Gafil olmayub buna âli yarak görmek gerekdür" dedi. Bu taraftan Ahmed Paşa eyidür: "Devletlü sultanım! Hele şimdiki hinde bir kulun göndür. Akıncıların ile varsun. Anun memleketinde elleri erdüğü yere degin urub talan etsünler. Yıkub bozsunlar ve yaksunlar" dedi. "Ta kim padişah dahı anun efalline göre masâlihi göre". Padişah eyidür: "Mihaloğlu Ali Begi göndürün kim varsun. Ol vilâyeti eli erdüğü yere degin ursun ve yıksın" dedi. "Ve adamların esir etsün" dedi. Ve hem eyle etdiler ve padişahun buyruğunu yerine getürdiler. Ali Begi, Rum Elinün yarar akıncılarını göndürdiler. Vardı, Kemahun elini urdı. Ve Ermenileri esir etdi. Mubalağa doyumluklar oldı. Ve bunun kıssası çokdur. Fakir ihtisar etdüm. Padişahumuz dahı devlet ilen asker-i mansûrını cem' etdi. Ve hem iki oğlını padişahumuz bile aldı kim biri Sultan Bayazıd Han idi ve biri dahı Mustafa Çelebiydi. Ve askeri Sultan Mehmed Han Gazinün ol vakit yüz bin mıkdarı tahmin olınmış idi. Ve kâfir leşkeri dahı mübalağayidi. Bile alub hücum edüb yürüdi. Bundan Sivaza çıkdı. "Sivazda bulışam" der idi. Uzun Hasan umar idi ol aralara gele deyü. Gelmedi. Andan hücum edüb Ak Şehire ve Kara Hisara çıkdılar. Hasan-ı Dirâz gelmedi. Padişahun kulu ve hem veziri Mahmud Paşa eyidür: "Devletlü sultanum! Hele bu Kara Hisarı alalum. Ümiddür kim düşman dahı gele" dedi. "Anun ile haklaşavuz" dedi. Padişah eyidür: "Hay Mahmud! Ben hisarı nideyüm? Ben düşmana geldüm. Bana düşmanımı bulı verün" dedi. Andan padişah hücum edüb yürüdi. Erzincana çıkdı. Gene düşman belürmedi. Ve illâ padişahun dâym önince karavulu var idi, önce yürür idi. Nâgâh bir gün karavul bir niçe alay düşmana bulışdılar. Mübalağa ceng olınmış idi. Âhır düşman sinub kaçdı. Andan yürüdiler. Tercan yöresine vardılar.

Hiç düşmandan eser belürmek vâki olmadı. Padişah eyidür. Rum Eli Beglerbegisi Has Murada ve Mahmud Paşaya eyidür: "Varun ilerü! Görün ne hal vardur" dedi. Hemandem bu ikisi yürüdiler bir az yoldaş ile ama biri birin gözlemediler. Fırat suyunun kenarına vardılar. Mahmud Paşa eyidür: "Hay Murad Beg! Gelün, Fırat suyunı geçmeyelüm. Gafil düşmeyelüm. Düşmana yakamızı vermeyelüm" dedi. Murad Beg bunun sözün eslemedi. Eyidür: Mihaloğlu Ali Beg ilerü gitdi. Ya biz nice duralum" der. Mahmud Paşa eyidür: "Benüm sözüm işit ay karındaş! Yağıda akıl ve tedbir gerekdür. Yağıyı hod henüz sen

görmemişsindür" dedi. Murad bunun sözünü asla 'aynına almadı ve nasihatın eslemedi. Göz yumdı. Yürüdü. Fırat suyunu tarfet ül-'ayn içinde öte geçdi. Ama Mahmud Paşa bir az sabr etdi. Durdu. Bir lahzadan gördi kim Ali Beg gelür. Mahmud Paşaya eyidür: "Hay! Dön" der. Murad hod suyu öte geçmiş idi. Ardınca Mahmud Paşa himmet edip yürümedi. Suyun öte geçesinde busuda hod duşmanın erleri var imiş. Hemin ki Murad, suyu öte geçdüğü gibi leşkeri bölündi. Bir bölüğü Mahmuda kaçdı. Mahmud Paşa dahı suyu geçmedi. Paşa orduya kaçdı. Mihaloğlu Ali Beg dahı Mahmud ile bile orduya kaçdı. Murad Paşayı yanında bulunan adam ile araya aldılar. Ceng arasında Murad nâbedid oldı. Ama Durhan-Begoğlu Ömer Beg dutıldı. Ve Hacı Beg ve Fenâri oğlu Ahmed Paşa dutıldı. Ve dahı haylı subaşılar dutıldı. Subaşıları Bayburda göndürdiler. Ve bu üç begi Uzun Hasan, yanında alı kodı. Kendi yanında anları saklatdı.

Nazım

Çerinün serveri kim âkil olmaz	Ne denlü çok ola duşmana durmaz
Ana kim akl ü devlet yar degüldür	Öninde dağlar olsa gözi görmez
Murad Paşa belürsüz oldı gitdi	Hana bir kul dahi hiç eksük olmaz.

Bu Bâb Anı Beyan Eder kim Sultan Mehmed Han Gaziye bu Hades kim Vâki oldı, Leşkerün Bazısı Münhezim Oldı, Andan Sonra Padişah Noldı.

Ol aradan 'alessabah göçdiler. Duşmanun belürdüğü yere doğrı yürüdiler. Ve hiç vechen min el-vücûh duşmanun habarın bilmediler. Ve Uzun Hasan bu hileyi edüp gerü belürsüz oldı. Ve kendüyi göstermedi. Belürsüz eyledi. Padişah dahı Bayburda yöneldi. Ve bu hadesten sonra altı gün dahı yürüdiler. Yedinci gün kim çahaşenbih günüyidi, gerü duşman belürdi. Ve illâ bir sarb derelü, depelü yerde bir niçe alay belürdi. Eyle sandılar kim Mihaloğlu Ali Begdür. Zirâ Ali Beg dahı leşkerden dâyim haylı irak yürür idi. Gördüler kim Ali Beg degül imiş. Bildiler kim istedükleri duşman budur. Padişah hod dâyimâ hazır yürür idi. Alayların bunlarda hoş düzmişler idi. Durmadılar. Yürüdiler. Ve bu dereyi, depeyi öte geçdiler. Kuş gibi çıkdılar. Dahı duşmana karşı dura vardılar. Padişahun dahı iki oğlu iki koldan yürüdü. Sultan Mustafa koluna Uzun Hasanun bir oğlu dahı vâki oldı kim ana Uğurlu Mehmed derler idi. Padişahun mukabilinde Uzun Hasan kendü vâki olındı. Ve her kollara saf saf leşkerler mukabil olındı. Sultan Mehmed Han Gaziye Hak Ta'âlâ inâyet etdi ve devleti galib oldı ve duşmanını mağlub edi verdi. Ve her kol dahı yer yerin yürüyüş etdiler. Sultan Mustafa kolundağı azablar Zeyneli tutdılar. Başını kesdiler. Ve bile olan beglerinün ekserisini kırdılar. Ve niçelerin dahı diri tutdılar. Ve mubalağa yarakların aldılar. Ve Sultan Bâyezid koluna kim Uğurlu Mehmed idi, anı dutmadılar. Ol kaçub gitdi. Ve Sultan Mehmed mukabelesinde kim Uzun Hasan vâki olmuş idi, heman kim yeniçeri alayların göricek Uzun Hasanun akılı şaşdı. Eyidür: "Bire! Bana Boz Atı getirün kim ol Boz At can kurtarandur" dedi. Heman kim Boz Atı getürdiler. Sıçradı. Boz Ata suvar oldı. Kaçmağa yüz dutdı.

Velhâsıl Uzun Hasan, Boz Atı geldüğinden yana döndürdi. Dere, depe demeyüb Boz Atı yüzdürür, ardına bakmağa korkar, yeteler deyü. Kaçar mı kaçar. Yanındaki kişiler beglerinün bu halını gördiler kim başlarında akılları kalmadı, heman kendüler tövbe etmeğe başladı. Karamanoğlu Pir Ahmed, Uzun Hasanun yanında durur idi. Ve ol dahı kaçmağı eyü bilir idi. Pir Ahmed dahı kim yeniçeriyi gördi, kaçmağa hevesini kamudan yeğrek gördi. O arada Uzun Hasan heman Tebrize azm etdi. Karamanoğlu yanına düşmek ister idi. Atını Uzun Hasana yetüremez. Zîrâ Uzun Hasanun atı ziyâde yügrük idi. Yeniçeri ve Rum Eli begleri bunların halın gördiler kim kaçdı, eyitdiler: "Hay devletsüz, hayın Türkmanlar! Ok atılmadan ve kılıç salınmadın bu kaçmak size neden oldı? Ya bu leşker kim siz evvel sıdunuz idi ma'lum oldı kim anlar dahı sizden muhannisler imiş" dediler. Uzun Hasan başın kurtardığına bin kerre râzı oldı. Ve dahı ta'allukatına vasiyyet etdi kim Âl-i Osmanun adın anmayalar. Ve hem oğlanları da ve ehli de bu sözi kabul edüb kulaklarında güşvâr etdiler. Osmanlunun adın anmaktan bezdiler.

Nazım

Hasan kim kendüyi key er sanurdi	Çağatayda. Acemde uzanurdi
Ve hem derdi Çıtak ile bulışsam	Çürük itikadına inanurdi
Bulışdı hem Çıtak bin bir görindi	Önince kaçiban ha dolanurdi
Dahı andurmaz ol Hasan Çıtağı	Çıtak anılsa Hasan utanurdi
Çıtak urdı Hasan başına yumruk	Ve ger kurtılma bilün uslanurdi.

Sual: Bu Uzun Hasanun kim beglerin dutdılar, bunların uluları kim idi?

Cevab: Biri Ömer Beg idi kim ol Cigerlü begleri tayfasının ulu beglerinden idi. Ve iki karındaşlar dahı kim ol Mir Temür neslinden idi ve hem Kara Yülük kızı oğlanlarından idi. Ve bu beglerden gayrı üç bin mıkdarı dutsak getürdiler. Ve cengde kırılanın hod hesabın Allahdan gayrı kimse bilmez idi. Elhâsıl-ı kelâm bu Uzun Hasanun başına gelen rüsvaylık dünyada hiç bir padişahun başına gelmedi. Anun için kim karın ağrısına uğradı. Âhır ol gayretten helâk olub gitdi.

Sual: Ya bu Sultan Mehmed bunı kahr etdükdün sonra neyledi?

Cevab: Heman döndi, kendü memleketine gitdi. Mürüvvet etdi. Anun memleketin yıkmadı. Ve müsülmanların incitmedi. Kendü vilâyetine tevaccüh eyledi. Ama yolunun üzerinde Kemahun Kara Hisarı var idi. Geldi, bir heybet nazarıyla anı feth etdi. Andan yürüdi. Devlet ile İstanbula geldi. Heman ki şehire girdi, veziri Mahmud Paşayı azl etdi.

Nazım

Zi devran kim ne devranlar sürüldi	Muhammed Han 'aduları sürüldi
Çü şevketi erişdi şarka, garba	Temerrüd ehli kalmadı, sürüldi
Bu âlün geleni olur ziyade	Bu âle hükmi Hak bile sürüldi
Bularda adl ü bedi ü lutf u insaf	Bulındı tâ kıyâmet kim sürüldi
Müebbedür bu haslet bil bu âlde	Nevâlar oldı bu âlde sürüldi.

Sual: Bu Uzun Hasan ne asıldandır kim bu gazi padişah ile düşmanlık edüb böyle temerrüd etdi?

Cevap: Bu Uzun Hasan Bayındır Han neslindedir. Ve ol Uzun Hasandır kim Turhan-Begoğlını sıdı. Ve Baranludan İmirze Cihanşahi sıdı. Ve Çağataydan Sultan Ebû Saidi sıdı. Ve illâ Sultan ül-Mücâhidîn Sultan Mehmed Han Gazinün nazarına düymedi. Ve katı zebun olub tâkat getürmedi. Ve bu mâcerânun tarihi hicretün sekiz yüz yetmiş sekizinde vâki olındı. Sultan Mehmed Han ve oğlu Bayazıd Han ve Sultan Mustafa cem'iyetinde vâki olındı. Uzun Hasan mağlûb ve bunlar galib oldılar."¹²

Aşıkpaşazâde'nin II. Mehmed'in Uzun Hasan'a Karşı Yaptığı Sefer Rivayetinde Kullandığı Kaynaklar

Aşıkpaşazâde tarihinin özellikle ikinci yarısı yazarın kendi tecrübelerinden, birinci el kaynaklardan ve arkadaşlarından duyduğu bilgilerle yazılmış olma ihtimali çok kuvvetlidir. Kendisi eserini seksen altı yaşında yazmaya başladığını söylemesine rağmen bu yaşına kadar en azından eserinin bir taslağını oluşturarak yılların ilerlemesi ile beraber taslağı üzerinde değişiklikler yaparak onu son haline getirmeye çalıştığı da söylenilebilir.¹³

Aşıkpaşazâde'nin tarihinde sık sık şu cümleyi kullandığını görmekteyiz "*Fakir ihtisar etdüm*" Mesela yukarıda Aşıkpaşazâde tarihinden verdiğimiz kısımda Aşıkpaşazâde şunları söylemektedir. "Ali Begi, Rum Elinün yarar akıncılarıyilen göndürdiler. Vardı, Kemahun Elini urdı. Ve Ermenileri esir etdi. Mubalağa doyumluklar oldı. Ve bunun kıssası çokdur. Fakir ihtisar etdüm." Bu tabir Aşıkpaşazâde'nin hadiseler hakkında eserinde yer verdiğinden daha fazla bilgiye sahip olduğunu göstermekte ve aynı zamanda bu seferi naklederken kullandığı kaynağın türüne de ışık tutmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki Aşıkpaşazâde'nin sefer için kullandığı kaynak yazılı olmaktan ziyade bir sözlü kaynaktır.

Yazarımızın bu sefer hakkındaki tafsilatlı bilgileri ancak hadisenin içerisinde bulunmuş bir kişiden edinebileceği ortadadır. Aşıkpaşazâde'nin kendisi 1430 ve 1440'lı yıllarda Rumelinde asker olarak bulunuyordu. Buradan hareketle Aşıkpaşazâde'nin Mihaloğlu Ali'yi veya onun yanında bulunmuş bir kişiyi şahsen tanıyor olması imkan dahilindedir. Bu şekilde Aşıkpaşazâde'nin 1473 seferini anlatırken temel almış olabileceği sözlü kaynağın kimliği hakkında bir fikir edinebiliriz.

Aşıkpaşazâde'nin 1473 Seferini Anlatırken Takib Ettiği Üslub

Uzun ve faal bir hayattan sonra Aşıkpaşazâde gördüklerini ve işittiklerini yazmak için ehliyete sahip bir insan olmuştu. Bunun yanı sıra hadiseleri rivayette

¹² Atsız, *Aşıkpaşaoğlu*, s. 221-225. Uzun Hasan'ın Karakoyunlu ve Timurular'a karşı verdiği mücadele hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. J.E. Woods, *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Minneapolis & Chicago 1976.

¹³ Menage, *The Beginnings of Ottoman Historiography*, s. 174. Ayrıca bkz. Menage, *Yakhshı Faqih*, s. 51-54.

gösterdiği üstün kaabiliyet onun eserini çok canlı ve kuvvetli bir hale getirmiştir. Eser açıkça görüldüğü üzere sesli olarak okunmak üzere yazılmıştır. Eserin bir çok kısmı doğrudan konuşma tarzında verilmekte ve yine bir çok hadisenin sonunda karşılıklı soru ve cevap bölümü yer almaktadır. Bu şekilde bir grup dinleyicinin yazara yeri geldiğinde itirazda bulunarak soru sormaları ve eser sahibinin okumaya devam etmeden önce mesele hakkındaki tereddütleri gidermesi şeklinde bir meclisi hayal etmek mümkündür. Aşıkpaşazâde tarihi bir çok yönleri ile halka ait ve anlaşılabilir bir tarih hüviyeti taşımaktadır. Müellif bahsettiği şahsiyetleri pek göze almadan onlar hakkındaki önyargılarını gizleme gereği duymaz, Sultanlar ise her türlü eleştirinin uzağındadırlar. Ancak devlet adamları ve askerler müellifin gerek duyduğu yerlerde en ağır eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamazlar¹⁴

Aşıkpaşazâde tarihinin bir diğer özelliği de hemen hemen her hikayeden sonra Nazm başlığı ile bir şiire yer vermesidir. Şiirlerde yer alan beyitler genellikle hemen öncesinde anlatılmış olan hadiseden alınması gereken derse işaret etmektedirler. Aşağıda yer alan ve Has Murad Paşa'nın yenilgisini anlatan şiir bu konuya bir misal teşkil etmektedir.

Nazm

Çerinin serveri kim akil olmaz, Ne denli çok ola düşmana durmaz.
Ana kim akl ü devlet yar değüldür, Önünde dağlar olsa gözü görmez.
Murad Paşa belürsüz oldu gitdi, Hana bir kul dahi hiç eksik olmaz.¹⁵

Bu şiirde Aşıkpaşazâde Has Murad Paşa'nın ölümünü bir ibret olarak değerlendirecek, düşmanla karşılaşıldığında ihtiyatlı ve akıllı hareket etmenin ne kadar gerekli olduğu hususuna dikkat çekmek istemektedir.

NEŞRİ

Müellifin mahlası Neşri olup ulemadandır. II. Mehmed vefat ettiğinde Osmanlı ordugahında idi. II. Bâyezid'in saltanatının (1481-1512) ilk yıllarında eserini yazmakta idi. Bu bilgilerimize onun küçük çaptada olsa bir şair olduğunu ve Bursa'da yaşamış olduğunu ekleyebiliriz. Zayıf bir ihtimalde Latifi'nin verdiği bilgiye göre Karaman'dan çağrılmış olup I. Selim'in zamanında vefat ettiğini söyleyebiliriz. Müellifin asıl isminin Bursa tahririne göre Huseyin b. Eyne Bey olma ihtimali mevcuttur. Neşri'nin kendisine ait referansların azlığı onun çok sade ve kapalı bir hayat yaşamış olup zamanında çok fazla bir üne sahip olmadığını göstermektedir.¹⁶

¹⁴ Menage, *The Beginnings of Ottoman Historiography*, s. 174. Aşıkpaşazâde'nin bazı Osmanlı vezirlerine ve paşalarına yaklaşımı ve bunlara yönelttiği ağır eleştirilere misal olarak Çandarlı ailesi ve Rum Mehmed Paşa verilebilir.

¹⁵ Atsız, *Aşıkpaşazâde*, s. 223.

¹⁶ Menage, *Neshri's History of the Ottomans*, s. 5.

Cihannüma

Neşri eserinin giriş kısmında hangi fikirlerden hareketle tarihini yazdığını anlatmaktadır. O'na göre diğer ilimlerde bir çok kitablar yazılmış olmasına rağmen hali hazırda mevcut olan tarih çalışmaları, özellikle Türk tarihi üzerine yazılmış olanlar dağınık, bir arada olmayıp zikredilen hadiseler doğru olarak bir araya getirilmiş değildir. Bu fikirlerle Neşri, yaradılıştan kendi gününe kadar gelen bir dünya tarihi yazıp eserine Cihannüma ismini vermiştir. Cihannüma II. Bâyezid döneminde yazılmış, müellif daha sonra esere Oğuz Han ve ondan gelenlere ayırdığı altıncı kısmı eklemiştir. Bu kısmı müellif eserin diğer kısımlarından II. Bâyezid'e sunmak üzere ayırmıştır. Bu altıncı kısım bu gün Neşri tarihini temsil eden yazmadır.¹⁷

Neşri'nin II. Mehmed'in Uzun Hasan'a Karşı Yaptığı Sefer Rivayetinde Kullandığı Kaynaklar

Neşri'nin 1473 seferi için kullandığı kaynakların şunlar olduğu görülmektedir:

1. Aşıkpaşazâde

Neşri hemen hemen Aşıkpaşazâde'nin 1473 seferini anlatırken verdiği bütün bilgileri küçük değişikliklerle kendi eserinde nakletmektedir. Aşıkpaşazâde'de yer alan ve müellifin bir özelliğini yansıtan "sual ve cevab" kısımları Neşri'de "Hikâyet" olarak verilmektedir.

2. Oxford Anonim Tarihi

Neşri'nin bu tarihi geniş olarak kullanmadığını ancak bazen faydalandığını görmekteyiz.

Yukarıda zikrettiğimiz ve Neşri'nin Cihannümasının hemen hemen temelini oluşturan kaynaklara ek olarak, müellifin bu kısma ait olmak üzere değişik kaynaklar kullandığını görüyoruz. Bu kaynaklar şunlardır:

1. **Turahanoğlu Ömer Bey**'in esir alındıktan sonra Uzun Hasan'ın ordugahında başından geçen bir hadisenin anlatıldığı kısım. Neşri bu kısmı doğrudan Turahanoğlundan işterek yazmış olabilir.

2. Anadolu Beylerbeyi olup savaşta bulunmuş olan **Davud Paşa**'dan duyularak nakledilen hadiseler.

3. Neşri'de yer alan iki paragraf **Oruç Bey**'in **Tevârih**'inde yer alan iki paragrafta aynıdır. Bu şekilde Neşri, Oruç bey'in kullandığı bir kaynağı kullanmış olabilir.

4. Son olarak Neşri'nin kendi tecrübelerini zikredebiliriz.

Neşri ve II. Mehmed'in Uzun Hasan'a Karşı Yaptığı Sefer Rivayeti

Neşri konuya Uzun Hasan'ın Tokat şehrine yaptığı saldırı hakkında bilgi vererek başlar. Bu konuda verdiği bilgilerin iskeleti Aşıkpaşazâde tarihinden

¹⁷ A.g.e., s. 6.

gelmektedir. Ancak Neşri bu bilgilere büyük ihtimalle kendi bilgilerinden eklemelerde bulunmaktadır. Aşağıda yer alan kısım buna misal olarak verilmiştir.

Aşıkpaşazâde:

"Bu tarafta Uzun Hasan kim Kasım'a leşker koşdı geldiler. Erzincandan berü Rûma padişaha haber göndürdiler kim: "Desturunuz ile biz Dulkadir Eline gideriz kim Kılıç Arslan Begün oğlını atası yerine iledevüz dediler. Ol zaman beglerbegi Hamza Bey Tokatdayıdı. Gelen adam ana geldi. Hamza Beg dahı Tokatda anun bu sözine inandı. Eyitdi: "Nola, geçsünler" dedi."¹⁸

Neşri, yukarıda verilen bilgileri aşağıda verildiği şekilde yeniden düzenlemiştir.

Neşri:

"Şöyle rivayet olunur ki, bu tarafta Hasan Dıraz kim, Karaman oğulları Kasım'a ve Pir Ahmed'e (Apz. Pir Ahmed ismini açıklamamıştır) leşker koşup gönderdi. Tâ ki bunları gelip, yine vilâyetlerine bey edeler. (Neşri, Apz.'ye ek yaparak Uzun Hasan'ın Karamanoğullarına asker verme sebebini açıklar.) gelip Erzincan'dan Sultan Bâyezid'e (Neşri burada Apz.'yi düzeltmek suretiyle Uzun Hasan'ın elçi gönderdiği kişinin Sultan Bâyezid olduğunu belirtir.) Amasya'da haber gönderdiler ki "Desturunuzla biz Zulkadir iline gideriz. Tâ ki Kılıç Arslan oğlunu atası yerine iledevüz dediler. Beylerbeyi Şarabdar Hamza Bey (Apz.'de de sadece Hamza Bey) ol vakit Tokat'ta idi. Gelen adam Sultan Bâyezid'e gelmeden, doğru Hamza Bey'e gelip, bu haberi ana dedi. Hamza Bey, anın sözüne itimad edip "Nola geçsinler" dedi".¹⁹

Yukarıda misal olarak verilen kısımdan sonra Neşri aşağıda yerverilen bilgileri de Aşıkpaşazâde'den almıştır.

1. Akkoyunlular'ın Tokat'ı yakıp yıkmaları.
2. Akkoyunlular'ın Karaman'a doğru Pir Ahmed'i eski nemleketinde tahta oturtmak üzere yürümeleri.
3. Sultan Mehmed'in oğlu Mustafa'ya Karahisar'a gitmesini emretmesi.
4. Sultan Mehmed'in Anadolu yakasına geçmesi.
5. Mahmud Paşa'nın tekrar vezirliğe getirilmesi.
6. Karamanoğulları ve Yusuf Mirza'nın Hamid-ili'ne gitmeye niyet etmeleri.
7. Sultan Mustafa'nın Yusuf Mirza'yı yenip esir alması.
8. Pir Ahmed'in Uzun Hasan'la birlikte kaçması.
9. Kasım Bey'in Silifkeyi ele geçirmesi.

¹⁸ Atsız, Aşıkpaşazâde, s. 221.

¹⁹ Unat - Köymen, Neşri tarihi, s. 799.

10. Sultan Mehmed'in Gedik Ahmed'i Silifke'ye göndermesi. Gedik Ahmed'in Silifkeyi geri alıp İstanbul'a dönmesi.²⁰

Yukarıda numaralandırılmış bilgilerden sonra Neşrî'nin Aşıkpaşazâde'den bilgi nakli sona erer. Bu bilgilere büyük bir ihtimalle Neşrî kendi tecrübelerinden kaynaklanan şu bilgileri ekler: "Amma feth-i Ermenak ve Karaman bi'l-külliye feth olunmak hicretin 879'unda vâki oldu" Bu bilgiye Neşrî aşağıda verildiği şekilde başlayan bir paragraf ekler: "Çün Sultan Mustafa Karamanoğlunu sıyıp....." bu bilgi bir bakıma "879'da vâki oldu" cümlesinden sonra bir dipnot olarak yer almakta ve bu bilgi ile beraber esas hikâye sona ermektedir. Hikâyenin bu şekilde sona ermesi aynı zamanda Neşrî'nin kullandığı kaynaktan meydana gelen değişikliği de ifade etmektedir. Bu yeni kaynak büyük bir ihtimalle bir Takvim olup, Oruç Bey'de bunu kullanmıştır. Bu bilgi şu şekildedir.

"Çün Sultan Mustafa, Karamanoğlu'nu sıyıp, Uzun Hasan'dan gelen Yusuf Mirza'yı bir nice beyler ile dahi tutup, haps etmiş idi, elini ayağını demirleyip ağır bend ile İstanbul'a gönderdi. Tâ ki atası neylerse eyliye. Andan Sultan Mehmed bir nice gün haps edip, sonra Uzun Hasan'a ağırı altına satıp, Tokat kinini aldılar."

Bu kaynağa Neşrî izleyen bilgileri ekler:

"Ve nice Beyler dahi anınla esir olmuşlardı. Anların dahi her birini Uzun Hasan her birisinin ağırınca ibrişime satın aldı"²¹

Neşrî rivayetine şu başlıkla devam eder: "**Hikâyet-i Harb-ı Hasan Dıraz**" Aşağıda izleyen paragraf Neşrî'nin kendi bilgilerinden oluşmaktadır:

"Rivayettir ki, bu Uzun Hasan aslında Akça Koyunlu'dan bir ednâ kimse idi. Asitane-i saâdet âşiyânın gözedici bir kimse iken, envâ'î hîle ile Acem Beylerinden Cihanşah gibi kişiyi helâk edip, taayyün ve istiklâl bulup, memalik-i Aceme müstevli olup, âhir hazayin-i Aceme malik olup ve sonra Ebû Said Semerkand'dan üzerine hücum edip, anı dahi perdaht edip, hazainine mutasarıf olup, taayyün bulucak, bu kerre mağrur olup, Rum diyarına el uzatmağa dahi başlayıcak yanına Karaman oğullarından Kasım ve Pir Ahmed varıp, İsfendiyar oğlu Kızıl Ahmed ve Canik Beyi oğlu ve nice bunun emsali müfsidler cem' olup, iğvâ edip, Emir Bey nam bir kimseyi baş edip, 'amusu oğlu Yusuf Emirze'yi koşup, Karaman oğlanlarıyla gönderip, gelip, Tokat'ı harap ettiler. Andan varıp, Kayseri üzerine düşüp, nesne başaramadılar. Emir Bey andan dönüp, Hasan Dıraz yanına gidip, Yusuf Emirze Rûm diyarında kalıp, fesada meşgul oldu."²²

Neşrî yukarıda verdiğimiz kendi bilgilerinden oluşan bilgiler ile Aşıkpaşazâde'den aldığı "ve bi'l cümle....." şeklinde bir cümle ile başlayan uzun bir paragrafı birleştirir. Aşıkpaşazâde'den alınan bilgiler aşağıda şu şekilde gruplandırılmıştır:

²⁰ Atsız, Aşıkpaşazâde, s. 221-222.

²¹ Unat - Köymen, Neşrî tarihi, s. 801.

²² A.g.e., s. 803.

1. Sultan Mehmed, Mahmud, Gedik Ahmed ve Mustafa Paşayı bir araya toplayıp onlara Uzun Hasan'ın Tokat'ı harab etmesi konusunda ne düşündüklerini sorar.

2. Mahmud Paşa, Uzun Hasan'a karşı büyük bir ordu hazırlanması gerekliliğini beyan eder.

3. Gedik Ahmed Paşa Uzun Hasan'ın ülkesinde yağma yapılmasını teklif eder.

4. Sultan Gedik Ahmed'in teklifini kabul eder ve Mihaloğlu Ali bu iş için vazifelendirilir.

5. Mihaloğlu yağma hareketini gerçekleştirir ve Sultan ordusunu toplamaya başlar.

Aşıkpaşazâde tarihinde yukarıda verilen bilgileri şu ibare ile sonuçlandırır: "Ve bunun kıssası çok....."²³. Neşri de aynı şekilde Aşıkpaşazâde'ninkine benzer bir tabirle bu kısımdaki bilgilerine son verir: "Bunun macerası uzundur".²⁴

Yukarıda verilen bilgilerden sonra Neşri'nin kendi tecrübelerinden oluşan bir paragraf yer almaktadır. Bu bilgiler "Andan Anadolu beylerbeyisine" şeklindeki bir girişle başlayıp ".....Devletle yürüyüp, Anadoluya geçip" şeklindeki cümle ile son bulmaktadır. Bu paragrafta şu bilgiler yer almaktadır:

"Andan Anadolu Beylerbeyisine hüküm gönderdiler ki, Anadolu askerini Sultan-Öyüğüne cem' ede. Ve dahi her canibe hükümler parakende kıldılar. Memalik-i mahrusada ve her yerde olan asker Anadolu Beylerbeyisi yanına cem' olalar ve dahi mübalağa arabalara toplar ve darbuzanlar ve tüfenkler yükletip, Gelibolu'dan geçip, Acem diyarına çekilip gitti. Andan Anadolu ve Karaman leşkери ve Kastamonu ve Sinop ve Trabzon leşkери, Amasya ve Rum leşkери cem' edilip, andan Padişah devletle yürüyüp, Anadolu'ya geçip"²⁵

Bu noktada Neşri kendi bilgileri ile Aşıkpaşazâde'den aldığı şu bilgileri birleştirir. "İki oğlunu ki biri Mustafa Çelebi ve biri Sultan Bâyezid Han'dır, bile alıp gitti. İslam askeri yüz bin kişi var idi."²⁶

Aşıkpaşazâde'den yapılan bu kısa iktibastan sonra Neşri tekrar kendi bilgileri ile rivayetine şu şekilde devam eder:

²³ Atsız, Aşıkpaşazâde, s. 222.

²⁴ Unat - Köymen, Neşri tarihi, s. 805.

²⁵ A.g.e., s. 807.

²⁶ Atsız, Aşıkpaşazâde, s. 222. Hasan Rumlu'ya göre Sultan Mehmed Anadolu yakasına geçtikten sonra İznik yakınlarındaki Yenişehir gelmiştir. İznik'te, Gelibolu'da Çanakkale boğazını geçmiş olan Rumeli birlikleri orduya katılmışlardır. Daha sonra Sultan Mustafa Bepazarı yakınlarında Karaman birlikleri ile orduya ilhak etmiştir. Sultan Bâyezid'de kendi birlikleri ile Amasya yakınlarında Kazova'da orduya katılmıştır. Konu hakkında tafsilat için bkz. Abû Bakr-i Tihri, **Kitâb-i Diyârbakriyya, Ak-koyunlular Tarihi**, II. Cüz., Yay., N. Lugal - F. Sümer, Ankara 1993. Uzun Hasan ve Sultan Mehmed arasındaki muhabere için bkz. Hasan Rumlu, **Ahsenü't-Tevârih**, s. 571-584.

"Ve harac güzar tekurlara dahi emr ettiler. Her biri taht-ı yedinde olan kefereyi cem' edip, Hünkâr hizmetine geeler. Anlar dahi askerlerini mürettep ve mükemmel cem' edip, bikiyas kâfir askeriyile Hünkâra muavenete geldiler, Sultan Mehmed bunun gibi azîm leşkeri görüp, Hak teâlâya şükürler edip, andan askerlere emirle, fevc fevc, mevc mevc, bölük bölük yürüyüp, hücum edip Sivas'a çıkıldılar. Mûr-i nar ve katarat-i emtar olayınca asker-i bi-şûmar döküldü. Hiç bir tepe burun kalmadı. İlla derun ve birunu asker ile doldu. Âyâ bir el ayası denlu yer bulunurmuydu ki, asker ayağı basmamış ola idi".²⁷

Neşri yukarıda yer verdiği kendi bilgilerinden sonra rivayetine yine Aşıkpaşazâde'den yaptığı uzun bir iktibasla devam eder. Bu bilgileri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

1. Uzun Hasan Sivas'a gelmez.
2. Osmanlılar Karahisar'a giderler ancak Uzun Hasan buraya da gelmez.
3. Mahmud Paşa Karahisar'ın alınmasını teklif eder.
4. Sultan bu teklifi kabul etmez.
5. Sultan Erzincan'a gider.
6. Ordu düşmanın bir karakolunu yenilgiye uğratar, daha sonra Tercan'a gidilir.²⁸

Yukarıda verilen bilgilerden sonra Neşri'de yer alan ve Has Murad Paşa'nın yenilgisini anlatan kısım doğrudan Aşıkpaşazâde tarihinden yapılmış bir iktibastır. Ancak Aşıkpaşazâde'nin aksine Neşri kendine has bir değişikliklerle hadiseyi ayrı bir başlık altında vermeyi tercih eder. Neşri hadiseyi "**Hikâyet-i Vâkıa-i Has Murad**" başlığı altında zikretmektedir. Aşıkpaşazâde ise herhangi bir başlık vermemiştir. Has Murad vâkiasını anlattıktan sonra Neşri kendi tecrübelerinden kaynaklanan başka bir hadiseyi "**Hikâyet-i Turhan Beyoğlu**" başlığı altında vermiştir. Bu hikaye yalnızca Neşri'ye has olup, Neşri bu bilgileri Turhan Beyoğlu'nun kendisinden dinlemiş olmalıdır. Ancak hikayenin başında Neşri'nin kullandığı "*Rivayettir ki*" ibaresi Neşri'nin bu bilgileri ikinci elden bir kaynaktan duymuş olduğunu göstermektedir.

"Hikâyet-i Turhan Beyoğlu

Rivayettir ki, Turhan oğlu Ömer Bey eydür: "Uzun Hasan'ın kendi çadırında maglûl ve mukayyed bende otururdum. Ve kendi şarap sohbetine bünyâd edip, yanına Türkmen Beyleri cem' oldular. Andan Uzun Hasan mest olarak bana eyitti: "Ömer bey, Osmanlının ayağını aldım ola mı?" dedi. "Zira Osman oğlu dedikleri Ruin-il'nlüden ibarettir. Dahi ne kaldı?" dedi. Ben eyittim: "Hey Han, öyle deme kim, gûya deryadan bir katra su aldın. Zira bir kişinin iki kulu gitmekle ne oldu? Yüz bin benim gibi ve Murad gibi Hünkârın kulu vardır" dedim. Öyle diyicek Uzun Hasan kakıyıp, "Bak bak bu kavvadı, şol halde iken dahi neler söyler?" deyip, gazebe gelip "Bunu öldürmeli be" dedi. Bu kaziyeyi

²⁷ Unat - Köymen, Neşri tarihi, s. 807.

²⁸ Atsız, Aşıkpaşazâde, s. 223.

görecek ben eyittim: "Hey Han, beni ta'yib etme. Zira Osman Oğlu'nun çok nan ve nemekin yemiş kuluyum. Şimdi ana âsımı olayım? Ölüncüyedek taasubun ve nisbetin komazım. Amma hakkuhu insaf edicek, şimden gerü Hünkârın işe yarar askeri kalmadı. Eğer irte anlar kaçıp, gitmeden bir hız ederseniz. Fil-hâl dağıdıp muradınızı ele getirirsiniz" dedim. Andan Hasan Dıraz germ olup eyitti: "Beyler Ömer Bey doğru söyler. Her merdliğe dahi münasib budur. Nân ü nemek hakkın bilirmiş" dedi. 878 senesinde idi."²⁹

Turhan Beyoğlu'nun esirlikte başından geçenlerin anlatılmasından sonra Neşri uzun bir paragrafa yer vermiştir. Bu paragrafın kaynağı kesin olmamakla birlikte Neşri'nin sözlü kaynaklarından birisi olan Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa olması mümkündür. Bu kısımda yer alan bilgiler "Hikâyet-i İnkisar-ı Hasan Dıraz ve İnhizamühu" başlığı ile başlayıp, ".....çün Sultan Mehmed dereden uğraş yerine çıktı" ibaresi ile son bulmaktadır. Bu kısımdaki bilgileri Neşri'nin doğrudan Davud Paşa'dan işitip işitmediğine veya ikinci elden bir sözlü kaynaktan alıp almadığı hususuna şu an için bir kesinlik kazandırmak mümkün değildir. Neşri şu şekilde devam eder.

"Hikâyet-i İnkisar-ı Hasan Dıraz ve İnhizamühu

Rivayettir, çünki Has Muraç vakı'ası oldu. Andan sonra Hünkâr Bayburd'a müteveccih oldu. Altı göç dahi göçüp Çarşamba günü Üç-Ağzılı demekle maruf yere yetişip konmak tedarikinde iken Otluk-beli dedikleri yerden na-gâh tepe başından Hasan Dıraz askerinden Kâfir İshak nam kimse ögle vaktinde göründü. Davud Paşa-yı kâmran ve Âsaf-üz zaman, ol vâkit Anadolu Beylerbeyisiydi. Bazı Anadolu askeriyle ana mütebadir olup fil-hal anı münhezim kılıp, ileri yürüyüp, Uzun Hasan sükûn dururken üzerine hücum edip, Hasan Dıraz kibelinden dahi çarhacı gelip, Davud Paşa'ya hamle kılıp ve Anadolu dilâverleriyle Davud Paşa dahi defatle çarhacısını döndürdü. Ol hinde Sultan Mehmed şehzadeleriyle dereye inip, sokunuşup dururlardı. Davud Paşa adüv elinde Hamza-i Pehlivan ve Sâm ü Neriman, Rüstem-i dâsitan manendi ceng ederdi. Eğer hakkın inayetiyle Davud Paşa önde olmasa, Hasan'ın askeri Osmanlı'ya dest-dırazlık etmek mümkündü. Amma Davud Paşa sedd-i İskender gibi durup, adüya temkin vermezdi. Ve derler ki, yirmi beş kez leşker-i Uzun Hasan'ı Davud Paşa geri tüşküdü. Hünkâra eyittiler: "Davud kulun bazı Anadolu askeriyle düşmana buluşup, muhkem ceng ede yürür" diyicek Hüdavendigâr eyitti: "Sây edin. Biz dahi şol dereden çıkaydık; ola mı?" deyip yeniçeri ve solaklar ile bir tepe üzerine çıkmağa sây edince, gördüler ki, bir taraftan Sultan Mustafa Karaman askeriyle Uzun Hasan oğlu Kör Zeynel'in üzerine hücum edince, azablar dahi yürüyüş edip fil-hâl Kör Zeynel'in başını kestiler. Anınçün Acem Kasım eydür:

Ey Beydaki çün Zeyneli Uzun Hasan şah mat şüd

Guyend der Tebriz eya leffâ(?)ı deyyûs zen celeb.

Bu taraftan Sultan Bâyezid tâlle beka-hü dahi Hasan Dıraz üzerine hücum edip, Davud Paşa savaşı ettiği yerin eline vardı. Ol vâkit İbrahim Paşa Sultan

²⁹ Unat - Köymen, Neşri tarihi, s. 811- 813.

Bâyezid'e lâlâydı. Leşker-i Rûm'a istimalet edip, Sultan Bâyezid çün sây-i cemîl ederdi. Ve bilcümle Sultan Bâyezid Uzun Hasan üzerine Rûm dilâverleriyle hücum edip, Hasan Dıraz'ın gözüne âlemi tenk edip, yakın kalmışdı kim Uzun Hasan'ı münhezim kılaydı. Hatta sancakları harekete gelip, inhizama meyl etmişti. Ol esnada Gedik Ahmed gelip, Sultan Bâyezid'e alayını Uğurlu Mehmed üzerine döndürüp, gûya ki Hasan Dıraz'ın inkisarını Sultan Bâyezid adına ola diye hased etti. Andan çünki Sultan Bâyezid, Uğurlu Mehmed üzerine müteveccih olup, Uğurlu Mehmed dahi şahinden karga kaçır gibi alayını dağıtmayıp, yürüyü verdi. Andan Uğurlu Mehmed'in durduğu yerin altında Mehmed Bakır derede bulunup, Sultan Bâyezid anı basıp, sancağını aldı. Andan Sultan Mehmed yeniçeriyle bir yüksek yere çıkınca, önce yeniçeri gazileri başlarına telli yüfler sokunup her birinin gözüne Rüstem-i dâsitani sivri sinekçe görünmezdi. Alay alay olup padişaha can feda kılmağ için tulb tulb, bölük bölük önünde durdular. Çün Sultan Mehmed dereden uğraş yerine çıktı."³⁰

Bu noktadan itibaren Neşri'nin Aşıkpaşazâde'den bir iktibasta bulunduğunu görmekteyiz. Ancak Neşri iktibas yaptığı bilgileri kendi cümleleri ile izah edip yukarıda verdiğimiz bilgileri eklemiştir. Neşri'nin Aşıkpaşazâde'den yaptığı iktibas aşağıda yer aldığı şekilde gruplamak mümkündür:

1. Uzun Hasan, Sultan'la beraber yeniçeri alaylarını görür ve kaçmaya karar verir.

2. Uzun Hasan atını getirmeleri için emir verir ve kaçmaya başlar.

3. Pir Ahmed, Uzun Hasan'la beraber kaçmaya karar verir.

4. Uzun Hasan kaçmak suretiyle hayatını kurtarabildiğine şükreder.

Neşri'nin Aşıkpaşazâde'den yaptığı iktibas ".....kurtarmağa razı olup, yıldı"³¹ cümlesi ile sona erer.

Daha sonra Neşri'nin başka bir kaynaktan metne ilavede bulunduğunu görmekteyiz. Bu ilave Oruç Bey tarihindeki bir paragrafta aynı bilgileri ihtiva etmekte olup, Osmanlılar'ın bu savaş sırasında ateşli silahları kullanması ile ilgilidir. Sözü edilen kısım Neşri'de şu şekilde yer alır:

"Çünkü Osmanlı'dan bu hali gördü, hemen Osmanlı'dan bi-zar oldu. Zira top tüfek cengini görmemişti."³²

Yukarıdaki bilgilerden sonra Neşri yine Aşıkpaşazâde'den yaptığı bilgi nakli ile rivayetine devam eder. Ancak Neşri aldığı bilgileri yine kendi tarzına uygun şekilde düzenleyerek nakleder. Aşıkpaşazâde'nin tarihinde paragraf "bin kerre razı oldu....." ibaresi ile başlayıp, ".....kulaklarında guşvar ettiler. Osmanlunun adın anmaktan bezdiler"³³ tabiri ile biter.

³⁰ A.g.e. s. 815-817.

³¹ A.g.e. s. 819.

³² A.g.e. s. 819.

³³ Atsız, Aşıkpaşazâde, s. 224.

Neşri'nin tarihinde ise biz daha ahenkli olarak düzenlenmiş bir paragrafla karşılaşmaktayız. Neşri'de "razı olup yıldır....." ibaresi ile başlayan paragraf daha sonra Oruç Bey'in tarihindeki bilgileri ihtiva eden ve "Çünkü Osmanlıdan.....görmemişti" tabiri ile başlayıp biten kısım, daha sonra tekrar Aşıkpaşazâde'den yapılan ve "hatta öldüğü vakit, vasiyyet etdi kim....." ibaresi ile başlayıp, ".....bu nasihati kulaklarında guşvar ettiler." tabiri ile biten bölümü görmekteyiz. Verilen izahattan da anlaşılacağı üzere Neşri daha fazla kaynağı ahenk içerisinde bir araya getirebilme başarısını gösterebilmiştir.

Neşri'nin Aşıkpaşazâde'den yaptığı iktibasta özet olarak Uzun Hasan kendisinden sonra gelenlere vasiyet edip asla Osmanlılara karşı savaşmamalarını tenbih eder ve oğullarıda bu isteği kabul ederler.³⁴

Neşri yukarıdaki bilgilere devamla savaşın tarihini verir "878 senesinde vâki oldu". Devamında da ek olarak verdiği tafsilatda şunları söyler: "Andan Ömer Bey ve Ahmed Paşa'yı nice beyler ile Uzun Hasan tutup haps etmişti. Hak Teala rast getirip, hapisten kurtulup, kaçıp Sultan Mehmed'e geldiler."

Aşağıda verilen kısımda da Neşri'nin yine Aşıkpaşazâde'den yaptığı iktibas ve bunu verme şeklini izah ediyoruz. Neşri'nin "**Hikâyet**" olarak ayrı bir başlık altında naklettiği kısım, Aşıkpaşazâde'nin "**Sual**" ve "**Cevab**" kısımlarının Neşri tarafından yeniden düzenlenmiş halinden başka bir şey değildir. Aşağıda yer alan paragrafa köşeli parantez içerisinde yer alan bilgiler Aşıkpaşazâde'nin bilgilerini ve yuvarlak parantez içerisindeki bilgilerde Neşri'ninkileri göstermektedir. Aşıkpaşazâde tarihinde yer alan ve aşağıdaki bilgileri ihtiva eden kısım daha önce verildiği için burada ayrıca verilmemiştir.

"Hikâyet

[Rivayet olunur ki, çünkü Uzun Hasan sındı, nice beylerini tuttular. Biri Ömer Bey idi kim, Çekerli tayfasının ulusuydu. Ve iki kardeşler dahi kim, Mir Timur neslinden idi. Ve hem Kara Yülük oğlanlarından] (ve Rûm'dan Acem'e şuğa giden Titrek Sinan oğluydu ki, Uzun Hasan yanında mukarreb olmuştu. Belki Hünkâra intikam fikr edip, Uzun Hasan'ı Rum'a ekser tahrik eden ol idi.) [Bunlardan gayri üç bin mikdarı tutsak getirdiler. Kırılan tutsakların hesabını Allah'tan gayri kimse bilmez.]³⁵

Hikâyet başlığı altında verdiği bilgilerden sonra Neşri iki kısa paragrafı daha rivayetine eklemiştir. Bunlardan ilkinin "Latife" adlı bir başlık altında vermiştir. Bu kısım diğer zikrettiğimiz kaynaklarda bulunmamaktadır. Bu kısa hikâyeyi Neşri'nin savaş alanında Sultan'ın maiyetinde bulunan bir kimseden işitmiş olması mümkündür.

"Latife

İttifak ol esnada Hünkâr bir Azabı gördü kim, bir bıçak elinde meyyitlerin arasında durur. Hünkâr eyitti: "Bre bunda bıçak elinde neylersin?" dedi. Azab

³⁴ Unat - Köymen, Neşri tarihi, s. 819.

³⁵ A.g.e., s. 819.

eyitti: "Devletlû Sultanım, Türkmenlerin kulaklarında mengüşleri var. Anları devşirürüm". dedi. Hünkâr gülüp eyitti: "Der-kâr baş". Andan ol tutsakları İstanbul'a gönderdiler. Amma Titrek Sinan Bey oğlu'nun Hünkâr boynunu vurdu".

Bu latifeden sonra Neşri, "El-kıssa" başlığı altında ve anlatılan bilgilerin temelini Aşıkpaşazâde'nin "Sual-Cevab" şeklinde yer verdiği bilgilerinden alıp üzerine kendi bilgilerini eklediği bir bölüme yer vermiştir.

"El-kıssa

(Çün cengden fariğ oldular, andan sonra Hünkâr, ayırık bir ahade te'addi etmedi. Ol-demde Hünkâr elinde idi; eğer yürüse temamet-i Acem Vilâyetini feth edip, Uzun Hasan'ı kissaldırdı. Amma âdet-i kadim gözleyip, etmediler.) [Andan çünkü Hünkâr devletle yine Rûm'a teveccüh etti, yolu üzerinde Kemahın Karahisar'a uğradı, üzerine vardı. Hünkârın bir nazar-ı heybetiyle feth olundu. Andan Hünkâr devletle yine İstanbul'a geldi, şehre girdi. Hemen Mahmud Paşa'yı 'azl eyledi.] (Fi tarih-il mezbur 878. Mahmud Paşa dahi Edirne kurbunda Hâsköy'e varıp otururken, nâgâh Sultan Mustafa'nın ölüsü haberi geldi. Fi tarih-il mezbur. Andan Mahmud Paşa, Sultan Mehmed'e izâyâ İstanbul'a geldi. Heman-dem Sultan Mehmed incinip, tutup, haps edip, Mahmud Paşa'yı âhirete gönderdi.)³⁶

Neşri, Sultan Mehmed'in 1473 seferi hakkındaki rivayetini Aşıkpaşazâde'nin aynı konulu rivayetinden aldığı 'Sual-Cevab' kısmını kendi üslubunca düzenleyip verdiği bir "Hikâyet" le sona erdirmektedir. Aşağıda bu hikâyet kısmı yer almaktadır.

"Hikâyet

[Bu ol Uzun Hasan'dır ki, Bayındır Han neslinden Turhan Bey oğlunu sıdı. Ve Baranlu'dan Emirze Cihan-şah'ı basıp, başını kesti. Dahi Çağatay'dan Ebû Said'i basıp, helâk etti. Amma Sultan Mehmed Gazi'nin nazar-ı heybetine tâkat getiremedi] (ve hem âhir bu gussadan yürek ağrısına uğrayıp, gayretten helâk oldu.) [Bu maceranın tarihi hicretin sekiz yüz yetmiş sekizinde] (Rebi-ül evvelün on yedinci gününde vâki oldu. Ve Kasım Paşa bu feth e ahsen-i tarih, ve Yansuruk'Allahü nasren azizâ demiştir.)³⁷

ORUÇ

Bu tarihçimizin Edimeli olduğu ve eserini II. Bâyezid döneminde bitirdiğinden başka hayatı hakkında kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır. Oruç Bey'in eserinde 1422 yılından sonra yer alan hadiselerin kaynağının Uzun Hasan'a karşı yapılan 1473 seferi de dahil olmak üzere tarihi takvim veya takvimler olması kuvvetle muhtemel olup aynı zamanda Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'la aynı kaynağı kullanmaktadır.³⁸ 1473 seferi ile alakalı olarak rivayet

³⁶ A.g.e., s. 821.

³⁷ A.g.e., s. 821-823.

³⁸ Menage, *The Beginnings of Ottoman Historiography*, s. 172. Oruç Bey'in yazma nüshaları arasında dikkat çekici farklılıklar bulunmaktadır. Mesela Cambridge nüshası Hicri 899 yılı ile

içerisinde yer alan bir pasaj, Neşri'nin rivayetinde de aynen yer almakta ve onunda aynı tarihi takvimi kullandığını göstermektedir. Aşağıda yer verilmiş olan Oruç'un rivayetinde birbirini karşılayan kısımlar parantez içerisinde gösterilmiştir.³⁹

Oruç Bey ve Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a Karşı Seferi Rivayeti

"O yıl Uzun Hasan Çerisi geldi. Yusuf Han ve Beğlerbeğisi Emir Beğ kumandasında 40.000 kadar erle Tokat şehrini yağmaladılar. Yusuf Han, Karakoyunlu Çerisi ile Karaman Eli'ne vardı. Sultan Mustafa, Karaman Askeri ile Yusuf Han'a baskın yaptı. Çerisini yendi. Kırıp kovalayarak sonunda Yusuf Han'ı tutsak edip İstanbul'a gönderdi. Sonra ağırlığınca altına sattılar. Tokat'ın öcünü aldılar hicretin 877'sinde.

Ondan sonra Sultan Mehmed ordu topladı. Rumeli'nden ve Anadolu'dan 10.000 Azap, 10.000 Yeniçeri, Sırp, Bosna, Mora, Karaman, Amasya, Kastamonu, Sinob ve Trabzon askerini getirdi. Çerehor da çıkardı. 120.000 er toplandı. Top arabaları çekildi. Tüfekler, zenberekler ve bunca silahla hazır olup Uzun Hasan ülkesine yürüdü.

Uzun Hasan dahi Akkoyunlu ve Karakoyunlu Askeri'ni toplayıp 60.000 kadar erle geldi.⁴⁰ İlerisine asker gönderdi. Bunlar Rumeli Beğlerbeğisi Has Murad'ın Rumeli Çerisi'yle karşılaştılar. Savaşıp hiyle ile Uzun Hasan Çerisi kaçır gibi yapıp Has Murad'ı ortaya alıp şehid ettiler. Rumeli Çerisi darmadağın olup Sultan Mehmed'e haber geldi. Sultan Mehmed dahi alayların düzenleyip Uzun Hasan'ın nerde olduğunu bilerek ardına düşüp yetişti. O dahi ister istemez dönüp savaşa başladı. Alay alaya karşı durup asker deniz gibi gürleyip toplar ve tüfekler kaza yağmuru gibi yağdı. Kılıçlar kınından çıkıp, oklar yaydan atıldı. Sultan Mehmed merkezde durdu. Yeniçeriler ve Azaplar demirden kale gibi bağlandılar. Sağ kolda Bayazıd Çelebi, Rûm Çerisi ile, sol kolda Mustafa Çelebi, Karaman Çerisi ile yürüyüp Uzun Hasan üzerine hücum ettiler. Bir büyük savaş edip Tatar üzerine heybet düştü. (Uzun Hasan bu tedbiri ve tertibi görünce âlem başına dar oldu. Çünkü top ve tüfek savaşı görmemişti.) Dayanamayıp kaçtı. Oğlu Kör Zeynel'in başını kestiler. Askeri bozguna uğradı. Bunca Tatar kılıçtañ geçti. Ardınca kovalayarak gittilerse de Uzun Hasan'a yetişemediler. Karargahını vurup yağma ettiler. Turahan Beğ oğlu Ömer Beğ, Uzun Hasan ordusunda esirdi. Hak Taâlâ rast getirip kurtuldu. Uzun Hasan bozguna uğrayıp kaçtı hicretin 878'inde."⁴¹

bitirken, Manisa nüshası Hicri 906 yılı ile ve Bibliotheque Nationale nüshası da Hicri 908 yılı ile bitmektedir. İnalçık, *The Rise of Ottoman Historiography*, s. 154.

³⁹ İki tarihçinin aynı rivayette birbirini karşılayan bilgiler için yukarıda Neşri'nin rivayetine bakılabilir.

⁴⁰ Hasan Rumlu'ya göre Akkoyunu ordusu kırk bini kargılı olmak üzere yetmiş bin kişi idi. Abû Bakr-i Tihrani, *Kitâb-i Diyârbakriyya*, s. IX.

⁴¹ N. Atsız, *Oruç Beğ Tarihi*, İstanbul 1972, s. 122-125.

TURSUN BEY

Tursun Bey'in asıl ismi kendi verdiği bilgilere göre Tur-i Sina⁴² olup, Tursun Bey ismi ile meşhur olmuştur. Doğum tarihi bilinmemekle beraber bunun Hicri 825/1422 ile Hicri 830/1427⁴³ yılları arasında olma ihtimali mevcuttur. Tursun Bey'in ölüm tarihi de belli değildir. Bu tarihin de Hicri 895/1490 sonraki bir yıl olması gerekmektedir.⁴⁴ Tursun Bey Divan Katibi ve Defterdar olarak vazife yapmıştır.⁴⁵

Mertol Tulum'a göre Tarih-i Ebü'l-Feth büyük ihtimalle Hicri 985/1490 yılından sonra kaleme alınmıştır. Tulum bu tarihi teklif ederken Memluklular'ın Osmanlılar'a Çukurova'da süren savaşı bitirmek için yaptıkları sulh teklifini dikkate almaktadır. Tulum'a göre Tursun Bey eserinde Memluklular'a ait olmak üzere 895/1490 yılına kadar bilgi verip bundan sonra bilgi vermemektedir. Buradan hareketle Tulum, Tursun Bey'in Tarih-i Ebü'l-Feth'i 1490-1495 yılları arasında yazmış olabileceğini söylemektedir.⁴⁶ Halil İnalçık ise Tarih-i Ebü'l-Feth'in II. Bâyezid zamanında yazılmış olduğunu söylemekle yetinmektedir.⁴⁷

Tursun Bey Tarihinin Özellikleri ve Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a Karşı Yaptığı Sefer Rivayetinde Kullandığı Kaynaklar

Tursun Bey tarihini, hemen hemen kendisi ile aynı tarihlerde yazılmış olan Aşıkpaşazâde, Neşri ve Oruç bey tarihi ile karşılaştıracak olursak üslup açısından farklılıkları bariz bir şekilde ortaya çıkacaktır. Diğer sözü edilen tarihlerin dili hemen tamamen duru bir Türkçe iken, Tursun Bey'in sözdizimi ve kullandığı sözcükler büyük miktarda Arapça ve Farsça kelimelerden müteşekkildir. Eserin hemen tamamı süslü nesir 'inşa' ile kaleme alınmış, Türkçe, Arapça ve Farsça mısralar, Kur'an'dan Ayetler,⁴⁸ araya serpiştirilmiştir. Tursun Bey'in Tarih yazmada gösterdiği diğer bir özellikte Arapça ve Farsça sözdizimi ve sözcükler ağırlıklı olarak yazdığı cümleleri "ya'nî" kelimesinden sonra düz Türkçe ile zikretmesidir. Aşağıda bu özelliğe ait olmak üzere bir misal verilmiştir.

"Nesr, Pes bu sûret-i zibây-ı zaferûn çeşm ü ebrûsın, zümre-i mansûrun hüsâm ü sinân-ı tâyife-i muhâlifûn püştü safhasında nakş başladı; ya'nî

⁴² Tulum, *Tursun Bey*, s. XI, metin s. 5.

⁴³ A.g.e., s. XII.

⁴⁴ A.g.e., s. XVIII.

⁴⁵ Tursun Bey'in hayatı hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. H. İnalçık, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Vol. LXIX, 1977, s. 55-71.; *Tezkire-i Selhi*, Haz. M. Şükrü, İstanbul, 1325, s. 69.

⁴⁶ Tulum, *Tursun Bey*, s. XXIV. Tursun Bey tarihinin altı adet yazması bulunup bunlar: Viyana yazması no. 984, Topkapı Sarayı Revan Kütüphanesi 1097 ve 1098 numaralar, Hazine Kütüphanesi no. 1470, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, no. 4369, Ayasofya Kütüphanesi no. 3032 (Şu anda Süleymaniye Kütüphanesinde) dir. Bunlardan sonuncusu II. Bâyezid'in damgasını taşımakta olup II. Bâyezid'e sunulmak üzere yazılmış olan nüsha olmalıdır. Nüshalar hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Levend, *Gazavatnameler*, s. 16.

⁴⁷ İnalçık, *The Rise of Ottoman Historiography*, s. 162.

⁴⁸ Tulum, *Tursun Bey*, s. XXXI.

ardlarından yitüşüp arkalarına kılıç ve cıda ve ok yaraların şol kadar urdılar ki zebûn ittiller"⁴⁹

Diğer bir misal:

"Ve şol gün ki âb-ı Furât meşreb-i huyûl-i guzât olmalı oldu, ya'nî Furât kenârında konmalı olduğı gün....."⁵⁰

Tursun Bey tarihinin bir diğer özelliğı de 1473 seferi boyunca özellikle Mahmud Paşa'nın hareketlerine büyük önem vermesidir. Tarihinin giriş kısmında da görüleceğı üzere Tursun Bey Mahmud Paşa'yı Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın veziri Mizamü'l-mülk ile karşıladırdıktan sonra "anun gibi azizün hizmet-i isti'dad bahşı ile on iki yıl mikdarı müşerref oldum, ve atyeb-i ömrüm anun semerât-ı terbiyesi ile ve mevâyid-ü fevâyid-i sohbeti ile geçti"⁵¹ diyerek en az on iki yıl Mahmud Paşa'nın hizmetinde bulunmaktan ne kadar mutlu olduğunu izah etmektedir. Bu sebeple Tursun Bey tarihinde Mahmud Paşa'ya öncelikli bir yer tanımıştır.

Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı açtığı sefer rivayetinde Tursun Bey'in tesbit edilebilen üç kaynak kullandığı görülmektedir. Bunlar:

1. **Aşıkpaşazâde.** Tursun Bey Aşıkpaşazâde'nin bilgilerini Neşri yoluyla almış ve bu bilgileri savaştan önce cereyan eden hadiseler kısmında kullanmıştır.

2. **Kendi tecrübeleri.**

3. **Mahmud Paşa.** Tursun Bey Mahmud Paşa'yı sözlü kaynak olarak Has Murad vakasını anlatırken kullanmış gözükmektedir.

Bu zikredilen kaynaklara ek olarak Tursun Bey'in herhangi bir anonim Tevârih-i Âl-i Osman kullanıp kullanmadığı hakkında şu anda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Tursun Bey ve Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a Açtığı Sefer Rivayeti

Aşağıda Tursun Bey'in hadise hakkındaki rivayetinin bir özeti verilmiş ancak tarihinin rivayeti diğer tarihçilerinkilerle karşılaştırıldığında doğrudan ıktibas yoluna gidilmiştir. Tarihçi konuya şu başlıkla başlamaktadır.

"Ağaz-i Kısas-i Hezimet-i Uzun Hasan ve Galebe-i Sultan Mehmed Ebü'l-Feth Be İnyet-i Zül-Minen"

Bu başlıktan sonra yer alan bir kısım bilgileri aşağıdaki şekilde gruplamak mümkündür.

1. Sultan Mehmed'in fetihlerini sıralayan bir methiyye.

⁴⁹ A.g.c., s. 164

⁵⁰ A.g.c., s. 160.

⁵¹ A.g.e., s. 24. Tursun Bey'in eseri siyasetname literatürü içerisinde yer alan bir eser olarak zikredilebilir. Bu literatürde bildiğı üzere Sultan'a yakın olan bir kimse, burada Tursun Bey, yönetimde bulunan Sultan'a devletin iyi yönetilmesi hususunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu literatür tarzında tavsiyeler tarihte yer alan ve her türlü iyi karaktere sahip olan insanların dilinden yapılmaktadır. Tursun Bey'in bu amaçla seçtiğı kişilerden birisi de Mahmud Paşa'dır.

2. Uzun Hasan'ın Allah tarafından Sultan Mehmed'in onu yenmesi ve böylece büyüklüğünün artması için yaratılmış olduğu yolunda Tursun Bey'in beyanati.

3. Sultan Mehmed'inkilerle karşılaştırılmak üzere Uzun Hasan'ın fetihlerinin sıralanması. Buna göre: Uzun Hasan Akkoyunlulardan gelmektedir. Cihanşah'ı yenip onun başını kesmiştir. Ondan sonra oğlu Hasan Ali başa geçmiş, Uzun Hasan onu da yenip, öldürmüştür. Daha sonra Türkistan Han'ı Ebu Said Uzun Hasan'a saldırmış, Uzun Hasan onu da yenip, öldürmüştür.

Yukarıda yer alan bu tanım paragrafından sonra Tursun Bey Karaman'da meydana gelen hadiseler hakkında bilgi vermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu bilgileri Tursun Bey Neşri yolu ile Aşıkpaşazâde'den almış gözükmektedir. Ancak Tursun Bey aldığı bilgiler üzerinde kendine has değişiklikler ve kendi tecrübelerinden kaynaklanan eklemeler yapmaktadır. Aşağıda yer alan paragrafda Tursun Bey'in tarzına bir misal teşkil etmektedir. Aşıkpaşazâde'nin konu hakkındaki rivayeti daha önce verildiğinden burada verilmeyecek. Tursun Bey'in yaptığı eklemeler ve değişiklikler parantez içerisinde gösterilecektir. Aşağıda yer alan paragrafın kaynağı Tursun Bey tarafından gösterilmemiştir.

"Kıssaya gelelüm: Ol vakt ki Karaman oğulları Pir Ahmed ve Kasım kaçup Uzun Hasan'a gitmişler idi. (Tursun Bey, Neşri gibi Pir Ahmed ismini ekler) Karamanoğlu İbrâhim Beğ'ün ulu oğlu İshak Beğ'ün oğlu kal'a-i Silifke'de kalup, kal'a ile İç-ile ve Kara-taş'a hükm ider idi. Pâdişâh işiğine ilçi gönderdi. Kal'ayı vermeğe iltizâm gösterdi. Pâdişâh-ı muzaffer dahi Gedük Ahmed Paşa'ya biraz asker nâm-zed idüp Silifke üzerine gönderdi ve İshâk-oğlu kadem-i kabûl ile istikbâl idüp mefâtih-i kal'ayı teslim itti. (Tursun Bey Aşıkpaşazâde'ye "Fi'l hâl Ahmed Paşa kal'a gedüklerin berkidüp ve sayir kaydın gördi" cümlesini ekler.) Pir Ahmed'ün cemâ'ati ve oğlu Menyan kal'asında olduğın işidüp üzerine göç itti. Kal'a-i Menyan'ı muhâsara idüp, darb-ı dest ile feth itti ve Pir Ahmed'in ehl ü iyâlin çıkarup pâdişâh işiğine gönderdi. Kendü Lülve kal'ası üzerine düşüp muhâsara itti."⁵²

Yukarıdaki bilgilerden sonra Tursun Bey kendi tecrübelerinden kaynaklanan bilgilerle rivayetine devam eder. "Ol taraftan" kelimesi ile başlayan pasaj Aşıkpaşazâde'den daha başka başka bir kaynağın kullanıldığını göstermektedir. "Ol taraftan" ibaresinden hemen sonra yer alan pasajda Uzun Hasan Karamanoğullarını sohbet-i müskirât sırasında karşılıyor olarak gösterilirken yine Uzun Hasan bu esnada Sultan Mehmed'in sahip olduğu değerleri övmek suretiyle onun hakkında "yaman garimdür, yahşi pâdişâhtır" sözlerini kullanmaktadır. Bu şekilde bir bakıma Uzun Hasan İslami değerlere saygı duymayan bir kişi olarak gösterilirken, Sultan Mehmed hakkında olumlu sözleri sarf etmektedir.⁵³ Bu pasajın sonunda "dahî beylerbeyisi" tabiri ile Tursun Bey, Aşıkpaşazâde'den izleyen şu bilgileri almaktadır:

⁵² Tulum, *Tursun Bey*, s. 153.

⁵³ A.g.e., s. 153.

"Dahı beğlerbeğisi Emir Beğ'e bazı asker nam-zed idüp. Mirza Yusuf'ı ve Karaman oğulları Pir Ahmed ve Kasım'ı ve İsfendiyar-oğlu Kızıl Ahmed'i bile koştı. (Tursun Bey Aşıkpaşazâde ve Neşri'ye İsfendiyar-oğlu Kızıl Ahmed'in ismini ekler.) Vilâyet-i Karaman'dan yana azın itteler. Bu kasda ki, Ahmed Paşa'yı Karaman ilinden çıkarup kal'aları berkideler ve Pir Ahmed'i bekleyeler; dahı me'ârib-i uhrâ ne ise, kayuralar.(Tursun Bey burada hadise hakkında kendi yorumunu ekleyerek bunların gayesinin Ahmed Paşa'yı çıkarıp Pir Ahmed'i memleketinde tekrar hükümlan yapmak istediklerini beyan eder.)

Tursun Bey Aşıkpaşazâde'den aldığı bilgilerle rivayetini devam eder:

"Vaktâ ki Erzincan'dan göçtiler. Sultân Bâyezid ki -ki ekber-i ebnâ-yı Sultan Mehemmed'dür. ve eyâlet-i Rûm anun taht-ı hükûmetinde idi- anun işiğine ilçi gönderdiler ki: "Biz konşularuz, pâdişâh memleketine ayak basmağa me'mûr değülüz. Kılıç-Arslan oğlını atası yerine nasb itmeğe Dulkadır iline giderüz" diyü. geçmeğe destûr sûretin ve özl-hâhlık merâsimin gösterdiler.

Meğer Şarâbdâr Hamza Beğ (Tursun Bey, Neşri gibi Aşıkpaşazâde'ye Şarabdar ismini ekler) Rûm Beğlerbeğisi idi, Tokat şehrinde oturur idi. Türkân'un ilçisi ana yitişti; Sultân Bâyezid işiğine arz itmedin, (Tursun Bey Aşıkpaşazâde ve Neşri'ye Sultan Bâyezid'in ismini ekler) ilçinün özl-i gadr-encâmına inanup, -arada il illiği sûreti dahı var idi- (Tursun Bey Aşıkpaşazâde ve Neşri'ye il illiği tabirini ekler) bu iki mağlatadan galat-ı fâhiş idüp, dostane cevâb ve icâzet virtüp kendü gafil oturdu"⁵⁴

Tursun Bey aşağıda özetle verildiği üzere rivayetini kendi bilgileri ile devam eder:

"Bu esnâda, Gedük Ahmed Paşa kal'a-i Silifke'yi ve Menyan'ı feth idüp. Pir Ahmed'ün oğlın, kızın, uruğın turuğın padişâh işiğine gönderüp, ve Lülve kal'asını kahr ile feth idüp, içindeki ağyarını yardan uçurduğu haberi çün Karaman oğlanlarının ve Türkân'un kulağına yitişti, bu habere sinirlenen Türkmenler bir sabah Sivas yöresine geldiklerinde aniden Tokat şehrine saldıracak yağma ve tahripde bulundular. Bu arada bir çok esir aldılar"

Tursun Bey bu bilgilere ek olarak devamlı arada il illiği sureti olması dolayısıyla ve Sultan Bâyezid 'in topluma ait işleri görmek gayesi ile yerinden ayrıldığını bildirerek Sultan Bâyezid üzerine herhangi bir hata gelmemesine dikkat etmektedir. Sultan Bâyezid kendi yokluğunda Beylerbeyini Tokat'ta bırakmış ve beylerini düşmana karşı tetikte olmaları yolunda ikaz etmiştir.

Tokat'ın yağmalanması mevzusu üzerinde bazı tesbitlerde bulunmak mümkündür. Tursun Bey tarihine göre Uzun Hasan Sultan Bâyezid'e elçi göndermiştir. Burada Neşri yolu ile Tursun Bey Aşıkpaşazâde'yi düzeltmiştir ki Aşıkpaşazâde tarihinde Uzun Hasan Sultan Mehmed'e elçi gönderiyor gibi gözükmektedir.

Aşıkpaşazâde: "Padişaha haber gönderdiler ki....."

⁵⁴ A.g.e., s. 153.

Tursun Bey: "Sultân Bâyezîd ki -ekber-i ebnâ-yı Sultan Mehemmedür ve eyâlet-i Rûm anun taht-ı hükümetinde idi- anun işiğine ilçi gönderdiler".

Yukarıda Tursun Bey tarihinden yapılan iktibasta Sultan Bâyezîd'in isminin verilme sebebi kanaatimizce Tursun Bey'in tarihini yazdığıında saltanat süren padişahın II. Bâyezîd olmasıdır. Yine "Sultan Bâyezîd işiğine arz etmeden" şeklinde bir ibareye yer vermesinin sebebi de halihazırda yönetimde bulunan padişahı bu hadiseden mütevellid sorumlu yapmak istemediği şeklinde de izah edilebilir. Tokat'ın tahribi sırasında Sultan Bâyezîd'in orada bulunmayıp, Şarabdar Hamza Bey'in bulunmasının h'îgi olarak eklenmeside bir bakıma hadisenin sorumlusu olarak Hamza Bey'i göstermektedir.

Tursun Bey kısa bir hikaye ile rivayetine devam eder. "Hikâyet iderler ki..." ibaresi ile başlayan kısımda yer alan bilgilere diğer kaynaklarda rastlanamamaktadır. Bu sebeple Tursun Bey'in bunu kendi tecrübelerinden naklettiğini söyleyebiliriz.

"Hikâyet iderler ki, bu haber-i vecî' sem'-i şerîf-i pâdişâha yitiştüğü gibi, lafz-ı dürer-pâşından bu kelimât sâdir olmuş ki: Uzun Hasan'un nahvet ü gurûrından ve tûl-i kâmeti levâzımından bu vâkı'anun vukû' bulması ihtimâli var idi. Elhamdü li'llâh ki ol cânib zâlim, bu cânib mazlûm göründüğü yoldan oldu. *Ve'l-hâdi azlem*. Eğer ol bed-fi'l havl ü haşemine ve havl ü kuvvetine tayanur ise, benüm i'timâdum havl ü kuvvet-i Hakk'adur."⁵⁵

Tursun Bey yukarıda verdiğimiz bilgilerle Tokat'ın tahribi hadisesini, Uzun Hasan'a karşı açılacak olan seferin sebebi olarak göstermektedir. Uzun Hasan'ın da müslüman olması onun üzerine açılacak olan bir seferin gaza olarak nitelendirilebilmesini güçleştirmektedir. Bu bölümde yer alan en önemli ibare "ol cânib zâlim, bu cânib mazlûm görüldüğü...." ibaresi olup bu şekilde Uzun Hasan zalim olarak nitelendirilerek Sultan Mehmed'in onun üzerine sefer açması bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak Tursun Bey'in rivayetinde özellikle Karaman'da meydana gelen hadiselerle yer vermesi bir bakıma Osmanlı Devleti ile Akkoyunlular arasındaki esas mücadelenin Orta Anadolu'da nüfuz tesis etmek olduğunu bize göstermektedir.

Tursun Bey'de yer alan ve Sultan'ın Uzun Hasan üzerine sefer açmasına sebep olarak anlattığı hadiseler aşağıda özetle verilmiştir.

"Uzun Hasan'ın mazlumlardan akıttığı kanın ve onlardan yağmalanan malların intikamını almak için, (Paragrafda buradan sonra yer alan bilgilerin Neşri yolu ile Aşıkpaşazâde'den alınma ihtimali oldukça kuvvetlidir.) Sultan Mehmed, ordusuna İstanbul'dan Anadolu yakasına geçmesini emretti. Ancak devlet erkânı onu acele etmemesi konusunda uyarıp, hazırlık yapması gerektiğini belirttiler. Sultan Mehmed Mahmud Paşa'yı çağırıp tekrar Vezir-i Azam yaptı. O'da gerekli olan harp levazımâtının ve askerinin hazırlanması işine başladı". Bu Hicretin 877'sinde oldu."⁵⁶

⁵⁵ A.g.e., s. 154-155.

⁵⁶ A.g.e., s. 155-156.

Tursun Bey, rivayetine kendi tecrübelerinden naklettiğini düşündüğümüz ve aşağıda özetle verdiğimiz "Hikâyet" başlığı ile devam etmektedir.

"Hikâyet

Tokat'ı yağmaladıktan sonra Emir Beg müslüman esirleri ve onların mallarını alıp gitti. Uzun Hasan'ın yeğenine Mirza Yusuf'a bir ordu verdi. Mirza Yusuf'u, Karaman'a İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed'le beraber gönderip Pir Ahmed'i tekrar Karaman'a koydular. Yine bölge müslümanlarına eziyet ettiler. Karaman Eyaleti tasarrufunda bulunan Sultan Mustafa Anadolu askerleri ile hazır olup, Mirza Yusuf'la çarpışıp onu yenip kendisini ve iki yüze yakın ünlü beyini esir aldı ve bir çok adamını öldürdü. Kurtulabilen düşman askerleri kurtulabilme gayesi ile Varsak bölgesine kaçtılar ancak orada da Varsaklar'ın taaruzuna uğradılar. Bu şekilde yirmi bin çeriden bin er kurtulmaya muvaffak olmadı. Bu tarafda dahi Sultan Mehmed nakilden şahitler ve akıldan deliller vasıtası ile Uzun Hasan'dan intikam alma fikrini iyice kabullenmişti. Düşmanın yenilgi haberi yetiştii ve akabinde de Mirza Yusufu diğer beyleri ile beraber payitahta gönderdiler. Mirza Yusuf hapse atılıp, diğer beyler öldürüldüler."

Yukarıdaki hikâyeti izleyen paragrafta Tursun Bey yine Uzun Hasan üzerine açılan seferin gerekçelerini izah etmeye çalışmaktadır. Bu paragrafta anahtar ibare şudur:

" *Şer'un ve örfen ve aklen ve naklen vâcib oldu ki, ser-pençe-i 'inne butşe rabbike le-şedid' vâsıtası ile müsülmânlar üzerinden def-i zar ve kat'-i ser-i şerr idliip 'innemâ cezâ'ü'llezîne yuhâribûna'llâhe ve rasûlahû' hükmünü imzâ ide*"

Bu yer verilen cümleden de anlaşılacağı üzere Tursun Bey mümkün olan bütün kaynakları kullanmak vasıtası ile Uzun Hasan'ın üzerine açılan seferin gerekçelerini izah etmeye çalışmaktadır. Tursun Bey'in devlet kademelerinde aldığı vazifeler de düşünüldüğünde açık olmamakla beraber onun Uzun Hasan'a yapılacak bir sefer için alınmış olma ihtimali bulunan bir fetvayı görmüş ve burada da kısmen de olsa naklediyor olduğunu düşünebiliriz.

Tursun Bey yukarıdaki şekilde araya savaşın sebeplerini izah etmek için bilgiler ekledikten sonra 1473 seferinin nasıl başladığı konusunda rivayetine başlamaktadır.

Tursun Bey özetle şunları anlatır:

"Sultan küçük şehzadesi Cem'i Rum-ili muhafazası için Edirne'de koyup kendisi Yeniçerileri ile beraber İstanbul tarafından Anadolu yakasına geçti. Rum-ili Beği Has Murad'a emredip Gelibolu'dan Rum-ili askeri ile geçip Orduy-hümayuna mülhak olmasını istedi. Anadolu ve Rum-ili askeri birleştiler. Ordunun sağ kanadında Anadolu askerleri ile Sultan Bâyezid ve sol kanadında da Karaman askerleri ile Sultan Mustafa yer aldı."⁵⁷

⁵⁷ A.g.e., s. 158-159.

Yukarıdaki paragrafta yer alan bilgiler esas itibariyle daha önce zikredilmiş olan tarihçilerin verdiği bilgilere bir konu hariç yenilik getirmemektedir. Tursun Bey'in burada fazladan verdiği bilgi seferin başlangıcında Sultan Mehmed'in küçük şehzadesi Cem'i Edirne'de bırakmasıdır. Cem'in sonraki devirlerde Osmanlı Devleti açısından aldığı durum düşünülürse aynı zamanlarda eser kaleme almış olan bir çok tarihçinin eserinde neden yer almadığı daha iyi anlaşılabilir. Cem'in isminin burada zikredilmesi tabiiyle Tursun Bey'in kendi tecrübelerinden kaynaklanan bir bilgi olduğunu söylememiz gerekmektedir.⁵⁸

Tursun Bey'in sefer rivayeti özetle şu şekilde devam eder:

"Ordu menzilleri kat etmek suretiyle serhad şehri olan Sivas'a geldi. Uzun Hasan'ın ordusu Osmanlı ordusunun heybetinden görünmemeyi tercih etti. Sultan Mehmed adamlarına emrederek düşmanı her nerede olurlarsa olsunlar bulup yok etmelerini istedi. Ordu Uzun Hasan'ın peşinden yürüyüşe devam ederek gizlenebilecekleri her yeri aramaya başladı."⁵⁹

Bu paragrafın devamında Tursun Bey Has Murad Paşa'nın düşmanla savaşı ve ölümü hakkında bilgi vermektedir. Bu hadise hakkındaki bilgileri Tursun Bey'in doğrudan Mahmud Paşa'dan naklen anlatıyor olma ihtimali oldukça kuvvetlidir. Hadise anlatılırken kullanılan "kıssa böyle oldu ki" ibaresi bir yandan Tursun Bey'in kaynağında bir değişikliği ifade ederken, diğer yandan da hadisenin başka bir kişi tarafından anlatıldığını göstermektedir. Biz Tursun Bey ile Mahmud Paşa arasındaki yakın ilişkiden ve Mahmud Paşa'nın hadisede yer aldığı mevkiiden hareketle bu kaynağın Mahmud Paşa olduğu görüşünü taşımaktayız.

"Kıssa böyle oldu ki, çün Uzun Hasan Sultân-ı muzaffertün mukâbelesini hatar-nâk bildi, "el-harbü hud'a" zeyline teşebbüs itti. Ve şol gün ki âb-ı Furât meşreb-i huyûl-i guzât olmalı oldu, ya'ni Furât kenârında konmalı olduğu gün, Uzun Hasan bu sunun yakaları eteklerinde, güzide askeri ile kendü busuya girmiş. Vaktâ ki pâdişâh visâk-ı sa'adetine gelüp, nüzûl buyurup, âyîn-i Osmâni üzre konmakta iken; talî'a-i asker-i zafer-tâlî'e, ya'ni karavula ol muhâlif bir iki alay gösterdi. Ve bu cihetten ki bir niçe kerre karavul karavula buluşup, sıyup tağidurlar idi; yine eyle tasavvur' olundu. Ammâ bu defada düşmen alayı müte'addid görüldüğü cihetten, bu taraftan karavula yardım için ziyâde ihtimâm olunup, Mahmud Paşa niçe güzide beğler ile ve Rum-ili beği Has Murad ba'zı üründü asker ile düşmeden yana çaptılar. Düşmen hod hile vü mekr atına binmiş idi, at başın kafasına döndürdi ve kaçtı. Asker-i cerrardan ba'zı tayife "yağ, yağma" diyüp, ihtiyat yolların na-mer'i tuttılar. Serpindi, müteferrik yağmâ vü gâret emrinde cesâret gösterdiler. Mahmûd Paşa bu arada firâset ile evzâ'dan muhâlifün hilesin anlayup Hâs Murad'a işâret itti ki, bir mu'ayyen yirde saf

⁵⁸ Sultan II. Bâyezid dönemi Bâyezid-Cem Sultan ilişkileri hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. S. Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in siyasi hayatı*, İstanbul, 1966. Ayrıca bkz. M.H. Şakiroğlu, "Cem Sultan", *DİA*, İstanbul 1993, s. 283-284.

⁵⁹ Tulum, *Tursun Bey*, s. 159.

bağlayup sâbit tura. Kendü, Mahmûd Paşa, alayı ile ilerü busu yirlerin çalmağa revân oldı.

Çün Mahmud Paşa ileri çarptı, "Hây, düşmen sındı; ad Mahmûd Paşa'nun oldı" diyü Hâs Murad'un mukarrebleri koltuklayuvirdiler. Bi-te'emmül alayın bozdı ve düşmeden yana çarptı. Bu idi ki, nâgâh Uzun Hasan askeri ile busudan çıkup, asker-i muzafferün serpindüsini tükürüp Mahmud Paşa üzerine bıraktı. Tarafeynden, kılıç kılıca oldı, niçe erler aktarıldı ve başlar kesildi ve döndürüşmeler oldı. İy niçe başlar kan denizinde kabak gibi yüzer idi. Âb-ı Furât bu gazâret ile kan aktı. Ukâb-ı se-per-i tir -ki zahmına siper döymez- esnâ-yı ma'rekede tayerân itti ve bedenler şahlarına konup tavâtî-i nüfûsı tenler kafesinden kaptı ve gürz-i girân istikâkenden niçe başlar bî-hod olup, tuyûr-ı hayâtları evkâr-ı me'lûflarından remide olup yirlerin bûm-ı adem tuttu. Leme'ân-ı hüsâm-ı bürrân, zalâm-ı katâm içinde berk şeklin gösterdi; ve sahîl-i huyûl ve sıyâh-ı na'ra-i merdân, tekâtur-ı katarât-ı hûn arasında ra'd ü bârân sûretin beyân ider idi.

Beyt

Ne kankar akıdup durur rûzigâr

Velikin bu ceng oldı bir yâdigâr."

Bu noktada Tursun Bey kısa bir müddet için anlattığı hadiseye "**Hikâyet**" başlıklı bir ara bilgi ile devam eder:

"Hikâyet

Mahmûd Paşa'ya takrî'an itirâz olundu ki: "Ne aceb ki, Türkmân kusûr-ı akl ile muttasıf iken hâzır bulunup, ve ashâbunuz kemâl-i firâset ile mevsûf iken gafil bulundu." Cevâb virdi ki: "*Asâen tekrehü şey'en ve hüve hayrun leküm*".(Kur'an, Sure-Bakara, 216) Bârik-bîn ü dür-endiş, vezîr-i kâmil idi. Bilür idi ki, bunun gibi leşker-i encüm-gürûh, âsümân şükûh yağı memleket içinde çok yörimek hatâdur, husûsâ kim hasm kavî ola. Pes bu latife-i Rabbânî'yi müsteclib-i fevz-i mübîn bildi ki, bu gurûr ile mümkindür ki hasm kendüyi göstere. Niteki hem oldı."⁶⁰

Yukarıda yer verilen hikâyetin gayesinin Mahmud Paşa'nın hikmetini ve basiretini göstermek olduğu görülmektedir. Buna ek olarak Tursun Bey'in Mahmud Paşa'yı "müsteclib-i fevz-i mübîn" olarak yani "ilahi zaferi celb eden" kişi, başka tarif ile bir "veli" özelliğini taşıdığını ima ettiğini görmekteyiz.

Tursun Bey'in muhabere rivayeti özetle şu şekilde devam etmektedir.

"Mahmud Paşa'nın birlikleri çarpışarak Has Murad Paşa'nın olduğu yere kadar geldi. Fakat Has Murad Paşa orada değildi. Hem savaşı hem de hayatını kaybetmişti. Fenarioğlu Ahmed Paşa'nın atı tökezledi ve esir alındı. Turahanoğlu Ömer Bey ve Aydın Beyoğlu Hacı Bey'de tutsak düşenler arasında idi"

⁶⁰ A.g.e., s. 159-162.

Yukarıdaki paragrafta Tursun Bey Hacı Bey'in tam ismini (Aydın Beyoğlu) vermektedir. Daha önce zikredilen kaynaklarda bu isimde yer verilmemiş olması Tursun bey'in kendi tecrübeleri ile bu bilgileri verdiğini ve başka kaynaklara müracaat etmediğini göstermektedir.

"Bu yenilgiden bir kaç gün sonra, ordu tekrar düzene koyuldu ve yürüyüşe geçti. Uzun Hasan ordunun gücünü görünce korkuya kapıldı. Ordunun sağ kanadında Sultan Bâyezid düşmanın sol kolundaki şehzade Uğurlu Muhammed ile karşılaştı. Ordunun sol kanadındaki Sultan Mustafa düşmanın sağ kolundaki Zeynelabidin'in karşısına geçti. Davud Paşa asker ve Anadolu azabları ile beraber Uzun Hasan'ın merkezine saldırdı. Savaş esnasında Zeynel'in başı kesildi ve Sultan Mustafa'nın önüne getirildi. Daha sonra bir mızrağın ucuna takılarak Sultan'a gönderildi. Uzun Hasan ordusunun bu kanadı yenilmiş oldu. Diğer kanatta da Uğurlu Muhammed Sultan Bâyezid kuvvetlerine dayanamayıp kaçtı. Sultan Bâyezid kaçan kuvvetleri takip etti"⁶¹.

Tursun Bey'in rivayetinde Anadolu Beylerbeyi olan Davud Paşa'ya⁶² özellikle Neşri tarihinde olduğu kadar savaşta önemli bir yer verilmeyip, bahsedildiği zaman da Mahmud Paşa ile birlikte zikredilmektedir. Tursun Bey daha önce zikredilen sebeplerden hareketle devamlı olarak Mahmud Paşa'yı öne çıkarmak suretiyle O'na hadiselerde daha çok yer verme gayesi içindedir.

"Uzun Hasan'ın iki kanadı da yenilince Mahmud Paşa ve Davud Paşa azablarla birlikte Uzun Hasan'ın merkezine saldırıp, dağıttılar. Uzun Hasan, Mahmud Paşa ve Davud Paşa'nın çarhacılarına dayanamadı ve yenildi.

Yukarıdaki paragrafta yer alan Çarhacı⁶³ kelimesine Neşri'nin savaşla ilgili rivayetinde de rastlamaktayız. Tursun Bey bu bilgileri Neşri'den almış olabilir.

Tursun Bey'in muhabere rivayeti özetle şu şekilde devam eder:

"Osmanlı ordusu muzaffer oldu ve Uzun Hasan kaçtı. Zeynelabidin öldürüldü, ordusunun geri kalanı öldürüldü, kılıçtan geçirildi. Uzun Hasan ordusundaki sünniler elbiseleri alındıktan sonra serbest bırakıldı."

"Uzun Hasan askerlerini ve efradını bırakıp kaçtı."

"Osmanlı birlikleri Uzun Hasan'ın ordugahını yağmaladılar. Akkoyunlu esirleri Sultan'ın huzuruna getirildiler. On binden bir kaç yüz fazla esir sayıldı. Bunların bazıları öldürüldü. Üç binden fazlası esir olarak İstanbul'a gönderildi. Bir çok inanan kadın ve erkek de Uzun Hasan'ın bu kötü hareketi neticesi olarak öldürülmek istenmediğinden Sultan'ın isteği ile serbest bırakıldı."

⁶¹ A.g.e., s. 163-164.

⁶² Neşri, savaşla ilgili rivayetinde devamlı olarak Davud Paşa'yı en ön sıralarda göstermektedir. Buradan hareketle Mahmud Paşa ile Tursun Bey arasındaki devlet kademesinde var olan yakın ilişkinin Davud Paşa ile Neşri arasında da olduğunu düşünebiliriz.

⁶³ Çarhacı: Yürüyüş halindeki ordunun pişdarlığı (öncü) vazifesini görenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunlar ordunun en seçkin efradını teşkil ederlerdi. Süvari olan çarhacıların sayısı dört beş bindi. Bunların amiri "çarhacıbaşı" idi. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, İstanbul 1993, s. 326.

"Sultan daha sonra Karahisar'a Azerbaycan'ın en ünlü kalesi önüne geldi ve onu fethetti. Kale bir kaç pare top ateşinden sonra teslim oldu ve teslim olanlara aman verildi. Kale'ye asker koyulduktan sonra etrafındaki muhiti ile beraber şap madeni de ele geçirildi. Sultan İstanbul'a dönülmesi için emir verdi"⁶⁴

Tursun Bey rivayetini sonunda uzun bir "Nazm" a yer vermiştir. Bu nazm'da Tursun Bey sultanlara adaletli olup, halkı için çalışmaları yolunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu arada Tursun Bey Selçuklu veziri Nizamülmülk ve onun Sultan Melikşah'a yaptığı tavsiyelerden de bahsetmektedir. Selçuklu vezirinin meşhur olmasındaki en büyük sebebin eseri Siyasetname olduğunu ve bu eserinde sultanlara yönetim hususunda doğru yolu göstermeye çalıştığı bilinmektedir. B⁶⁵u nazm vesilesi ile de Tursun Bey'in kendisini bir an için Nizamülmülk'ün yerine koyarak ona yönetim hususunda tavsiyelerde bulunduğu söyleyebiliriz. Diğer bir ilginç nokta da hemen bu şiirden sonra yer alan paragrafta Tursun Bey'in sanki muhabereyi kazanan Sultan Bâyezid'miş gibi ona dua ettiğini gömekteyiz. Buradan hareketle Tursun Bey'in bu kısımda yer alan "nazm" ve paragrafı⁶⁶ kitabını Sultan Bâyezid'e sunmaya karar verdiği zaman eklediğini söyleyebiliriz.

KEMALPAŞAZÂDE

Büyük babası Kemal Paşa'ya izafeten "Kemalpaşazâde" veyahut da "İbn Kemal" diye anılan Şemsü'd-Din Ahmed b. Süleyman, II. Bâyezid zamanında kendini tanıtmaya başlamış, Yavuz Selim ve nihayet Kanuni Süleyman devirlerinde şöhretinin zirvesine ulaşmış mümtaz bir devlet ve ilim adamıdır. 1468-69 yılında Edirne'de doğmuştur. Bir ümera ailesine mensub bulunan Kemalpaşazâde iyi bir tahsil görmekle beraber önce askeri sınıfa girmiş ve sipahi olarak II. Bâyezid'in seferlerine iştirak etmiştir.⁶⁷ Seferlere katılması ve asker içinde birçok tanıdığıının bulunması ona hadiseleri birinci el sesli kaynaklardan işitme imkanı vermiştir. 1456 Belgrad kuşatması rivayeti ve 1480'de Otranto'nun alınması rivayetlerini orduda olma avantajı ile askerlerden nakletmiş olma ihtimali oldukça yüksektir.

Askeri sınıftan ayrıldıktan sonra Edirne'deki Darülhadis'de tahsiline devam eden Kemalpaşazâde daha sonra aynı şehirdeki Ali Bey medresesine müderris olarak tayin edilmiştir. Halebiye, Üç Şerefeli ve Sahn-ı Bâyezid medreselerindeki vazifelerinden önce Rumeli'nde çeşitli vazifeler yapan İbni Kemal, 1515 yılında Kadı ve 1517 yılında Anadolu Kazaskerliğine tayin edildi.

⁶⁴ Tulum, *Tursun Bey*, s. 165-167.

⁶⁵ Osmanlı yazarları üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, en mühim siyasetname literatürü misallerinin Selçuklular devrinde kaleme alındıkları görülmektedir. Bunlar: Keykavus bin İskender tarafından 375/1082 yılında yazılan Kâbusname, Nizamülmülk'ün (408-485/1018-1092) Siyasetnamesi ve Gazali'nin (450-505/1058-1111) Nasihat'ül-Mülük adlı eseridir. Bu literatürün özellikleri hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Ghazali's *Book of Counsel for Kings*, "Nasihat al-Muluk", ed. H.D. Isaacs, London 1964.

⁶⁶ Tulum, *Tursun Bey*, s. 168.

⁶⁷ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, Haz. Ş. Turan, Ankara 1991, s. IX-XII.

Bu vazifede 1519 yılına kadar kalan İbni Kemal, Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında Şeyhülislamlığa tayin edilmiş ve 1534 yılında vefat edene kadar bu meslekte kalmıştır. Kemalpaşazâde eserini II. Bâyezid'in emri ile sekiz defter halinde kaleme almış ve her Osmanlı Padişahına bir defter ayırmıştır. Eserini H.916/M.1510-11 yılında II. Bâyezid'e sunmuş, daha sonra Sultan Süleyman'ın emri ile iki cilt daha eklemiş bu ciltlerde de Yavuz Selim ve 1527'e kadar olan Kanuni devrini anlatmıştır.⁶⁸

Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı yaptığı sefer Kemalpaşazâde tarihinin Fatih devri hadiselerini anlatan yedinci defterinde yer almaktadır.

Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a Karşı Açtığı Sefer Rivayeti ve Kemalpaşazâde'nin Kaynakları

Kemalpaşazâde'nin adı geçen hadiseyi kaleme alırken dört kaynaktan faydalanmış olduğu görülmektedir. Bunlar sırası ile şunlardır:

1. Neşri'nin Cihannüma'sı
2. Tursun Bey'in Tarih-i Ebü'l-Feth'i

Bu yazılı kaynaklara ek olarak Kemalpaşazâde'nin iki adet sözlü kaynak kullanma ihtimali vardır. Bunlar:

1. Sefer sırasında Anadolu Beylerbeyi olan Davud Paşa,
2. Çandarlı İbrahim Paşa.

1. Kemalpaşazâde'nin Neşri'yi Sefer Rivayetinde Kaynak Olarak Kullanma Üslubu.

Kemalpaşazâde'nin rivayetinde açık olarak Neşri'den iktibas yaptığını gösteren bilgiler mevcuttur. Mesela Uzun Hasan'ın ülkesindeki Ermeni köylerine Mihaloğlu'nun akıncıları ile yaptığı sefer gibi. Bu hadise her ne kadar Neşri yolu ile Aşıkpaşazâde'den alınmışsa da diğer yerlerde Neşri ile aynı tafsilatı paylaşan bilgilere rastlanılmaktadır. Şu an için Kemalpaşazâde ve Neşri'nin aynı kaynağı kullanıp değişik şekilde hadiseleri rivayet edip etmedikleri konusunda kesin bir hükme varabilmiş, veya Kemalpaşazâde 'nin bağımsız bir kaynak kullanıp buna Neşri'den bilgiler eklemek suretiyle rivayetini meydana getirip getirmediğine açıklık getirebilmiş değiliz. Bu izah edilemlere aşağıdaki paragraf misal olarak verilmiştir.

Neşri:

"Rivayettir, çünkü Has Murad vakıası oldu. Andan sonra Hünkâr Bayburd'a müteveccih oldu. Altı göç dahi göçüp Çarşamba günü Üç-Ağızlı demekle maruf yere yetişip konmak tedarikinde iken Otlukbeli dedikleri yerden naghah tepe başından Hasan Dıraz askerinden Kafir İshak nam kimesne ögle vaktinde göründü."

Aşağıda Kemalpaşazâde tarihinden yapılmış olani iktibasda Neşri Tarihindeki bilgileri karşılayan cümleler köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.

⁶⁸ A.g.e., s. XII-XXI.

Kemalpaşazâde:

"Sikat-ı rüvâtın ba'zı ki olhengâme turduğı makamda hâzırdı, şa'bede bâz-ı gerdûn, görelim bugün ne oyun gösterür deyü nâzırdı. Ol ceng ü cidâl ahvâlin, âheng-i kıtâl ehvâlin tafsilin ve icmâlin rivâyet idüp şöyle hikâyet etdi ki: [Çarşenbe günü] öyle vaktine karîb ki hasm-ı bed-fi'âlün âfitâb-ı devletinin zevâli hengâmiydi, pâdişâh-ı cihân penâh [konmak tedârik] in idetururken, [Üç-ağızlu dimekle ma'rûf] gayet su'ûbetle mevsûf yerde, tar ve rehğuzarı düşvâr derede yol müzâhemesinden kûh-şükûh gürûhlar kol kol tagılıp nöker u kul sağ ve sol parâkende olup gâfil yürürken, nâgâh [Otluk-beli ünvanıyla meşhur depe başında Türkman-ı bed-fercâmun beğlerinden Kâfir İshak nâm gumrâhun alayı zâhir oldı.]

Yukarıdaki paragraf Kemalpaşazâde'nin Neşri tarihini kullandığını göstermektedir. Ancak burada diğer kullandığı yerlerde görüleceği üzere Neşri'yi başka yerlerden aldığı bilgileri desteklemek için kullanmaktadır. Diğer kullandığı kaynağı da Kemalpaşazâde açıklamamakla birlikte "Sikat-ı rüvâtın ba'zı" olarak tasvir etmektedir. İleride bu kaynağın ne olabileceği üzerindeki düşüncemizi belirteceğiz.

2. Kemalpaşazâde'nin Tursun Bey'i Kaynak Olarak Kullanma Üslubu

Kemalpaşazâde'nin, Tursun Bey'i kaynak olarak çok geniş bir biçimde kullandığını görmekteyiz. İzleyen paragraflar Kemalpaşazâde'nin Tursun Bey'den aldığı bir çok bilgilerden bazılarını ihtiva etmektedir. Görüleceği üzere Kemalpaşazâde kelimeleri değiştirmekte ancak muhtevaya dokunmamaktadır.

Tursun Bey:

"Cihân-şâh akabinca, oğlu Hasan-Ali müstakil pâdişâh oldı. Ana dahı galebe idüp sıyup, gerden-beste katına getürüp, azâb-ı elim ile katl itti"⁶⁹

Kemalpaşazâde:

"Akabince oğlu Hasan Ali'yi ki atası yerine serîr-i mülke geçüp sultân olmuşdı, destğir etdi"⁷⁰

Başka bir misali de aşağıdakiler teşkil etmektedir.

Tursun Bey:

"Vaktâ ki Erzincân'dan göçtiler. Sultan Bâyezîd -ki ekber-i ebnâ-yı Sultân Mehemed'dür ve eyâlet-i Rûm anun taht-ı hükümetinde idi- anun işiğine ilçi gönderdiler ki: "Biz konşılaruz, pâdişâh memleketine ayak basmağa me'mûr değülüz. Kılıç-Arslan oğlını atası yerine nasb itmeğe Dulkadır iline giderüz." diyü, geçmeğe destür sûretin ve özr-hâhlık merâsimin gösterdiler"⁷¹

⁶⁹ Tulum, *Tursun Bey*, s. 152.

⁷⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s.317.

⁷¹ Tulum, *Tursun Bey*, s. 153.

Kemalpaşazâde:

"Çün seylvâr hayl-ı cerrârla nâgihân Erzincan'a indiler, oradan hücum idüb kudüm-i şomla bûm-i Rûm'a girdiler ammâ iblis gibi telbîs idüb mekr ü hîle sebiline gidüb Sultân-ı mu'azzam şehzâde-i a'zam hazreti Bâyezid Hân'un ki ol zamanda Rûm vilâyeti ol hümâ-himmetün sâye-i ri'âyet ü himâyetindeydi, dergâh-ı âsumân-iştibâhına resûl irsâl eylediler: "Biz, pâdişâh-ı cihân penâh ve hilâfet-destgâhun devlet- hvâhlarundanuz, anların memleketlerine yavuz kasdımız yok; icâzetleriyle Kılıc-arслан oğl'nı atası yerine nasb iderüz, ol niyyete Zulkadr-ilî'ne giderüz, himmetleri bile olsun" deyü ehtiyâl eylediler"⁷².

İzleyen misalde Kemalpaşazâde'nin Tursun Bey'in nesrini değiştirirken Farsça bir beytini aynen naklettiğini görmekteyiz.

Tursun Bey:

"Beyt

Eger merd-i kârî biyefşâr pây

Men inek residem nigehdâr cây.

Hâzır u âmâde ol ki, bi-avni'llâhi Ta'âlâ, her katra hûn yirine -ki ol selâmet-cûy mazlûmlardan akmıştur- cûyi; ne cûyi, belki Ceyhûnî ve Seyhûnî revân olsa gerek; ve her kîrâtî ki ol bi-günâhlar mâlinden alınmıştır, dinârlar, belki kantârlar ile alınsa gerek."⁷³

Kemalpaşazâde:

".....ehl-i îmândan ol nâhak kanlar ki dökdüñdi her katresi bir cûybâr olub cûş u hurûşla üstüñe akdı. Bu diyârdan alduğun mehâr yerine katar, dirhem yerine dînâr, kantar yerine harâr bezl idüp girdâb-ı gîr-ü-dârdan, pehlevânsan kurtarursun başını. Söz budur v'Allâhu a'lem bi's-sevâb, hâzır ol cem' idüb yoldaşını.

Beyt-i Farisi

Eğer merd kârî bi-y-efşâr pây

Men inek residem nigeħ-dâr cây."⁷⁴

3. Bir Râvi Olarak Kemalpaşazâde'de Davud Paşa

Kemalpaşazâde bilgi kaynağı olarak Davud Paşa'yı rivayetinde kullanmış gözükmektedir. Sefer sırasında Davud Paşa'nın Anadolu Beylerbeyi olduğu bilinmektedir. Neşri ve Kemalpaşazâde, Davud Paşa'yı savaş esnasında en önemli rol oynayan şahıs olarak göstermektedirler. Bu sebeple Kemalpaşazâde'nin Sikat-ı Ruvat olarak zikredipte ismini vermediği ravilerinden birinin Davud Paşa olduğunu, kendi bilgilerine Kemalpaşazâde tarihinin diğer bölümlerinde de rastlanması dolayısıyla söyleyebiliriz.

⁷² İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 320.

⁷³ Tulum, *Tursun Bey*, s. 155.

⁷⁴ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 333.

Kemalpaşazâde:

"Sikat-ı ruvâtun ba'zı ki ol hengâme turduğı makamda hâzırdı, "şa'bede bâz-ı gerdün, görelüm bugün ne oyun gösterür" deyi nâzırdı, ol ceng ü cidâl ahvâlin, âheng-i kitâl ehvâlin tafsilin ve icmâlin rivâyet idüb şöyle hikâyet etdi ki:"⁷⁵

Neşri'nin verdiği bilgiler esas olarak Kemalpaşazâde'nin verdiği bilgilerden fazla bir değişiklik göstermemektedir. Ancak Kemalpaşazâde'nin sahip olduğu üslup farklılığından dolayı rivayeti daha uzundur. Neşri'nin nesri ise Kemalpaşazâde'nin aksine olarak basit ve daha muhtasardır. Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür ki iki tarihçi de Davud Paşa'yı sözlü kaynak olarak kullanmışlardır.

4.Çandarlı İbrahim Paşa

Çalışmamızı teşkil eden konunun yalnız bir yerinde Kemalpaşazâde'nin kaynağının isimini açıkladığını görmekteyiz. O'da 1473 yılında Sultan Bâyezid'in hizmetinde olan Çandarlı İbrahim Paşa'dır.⁷⁶

Kemalpaşazâde:

"Düstûr-ı celilü's-şân Halil Paşa oğlu İbrâhim Paşa ki ol zamânda Sultân-ı cihân Hazret-i Bâyezid Hân'un âsîtân-ı âsumânmenziletinde hizmet iderdi; mezkûr melik-i melek-hısâlün kemâl-i mürüvvetine şahâdet ve gâyet-i fütüvvetine delâlet ider bir kazıyye-i marziyye rivâyet idüb hikâyet iderdi, eyidürdi: "Ol gün ki pâdişâh-ı cihân-penâh mânsur, sipâh-ı hasm-ı gumrâh makhûr olub basıldı, Hazret-i sâhibkırânun kılıcı 'arş-ı berinde asılıb husrev-i İrân-zeminün yayı basıldı. (Beyt) bir maslâhat düşdi, mezkûr şâhzâde-i saltanat-penâh hizmetinden Pâdişâh-ı hilâfet-destgâh hazretine vardum, du'â idüb karşısında turdum ..."⁷⁷

Kemalpaşazâde genel olarak kaynaklarını kelime kelime kopya etmek suretiyle kullanmamıştır. Bir çok kaynağı aynı anda kullanarak bunlardan ahenkli ve kendine has bir tarzı olan bir tarih yazmayı başarmıştır. Kemalpaşazâde'nin kendisi eserini II. Bâyezid'in emri ile Türkçe ve herkezin anlayabileceği bir şekilde yazmasını istediğini anlatmaktadır.

Kemalpaşazâde'nin Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a Karşı Seferi Rivayeti

Aşağıda yer alan sefer rivayetinde konu başlıkları aynen muhafaza edilirken geri kalan kısımlar özetlenmek suretiyle verilmiştir. Kemalpaşazâde sefer rivayetine şöyle başlamaktadır.

"Akkoyunlu'nun Saları Hasan Han Zuhur Bulub Diyar-ı İrân'a Şhriyar Olub Cihangirliğe Aheng Etdiğini, Ol Tağınun Dimağı, Badi-i

⁷⁵ A.g.e., s. 347.

⁷⁶ Çandarlı İbrahim Paşa ve Çandarlı Vezir Ailesi hakkında tafsiltatlı bilgi için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, Çandarlı Vezir Ailesi, Ankara 1988.

⁷⁷ İbn Kemal, Tevârih-i Âli Osman, s. 363-364.

Gururla Tolub Damen-i Mülk-i Osman'a El Sunub Sultan Mehmed Hanla Ceng Ettiğini Beyan Eyler"

"Bu kıssayı rivayet edenler şöyle rivayet ederler ki: Akkoyunlu boyundan ve Kara Yönlük Osman soyundan olan Uzun Hasan, Diyarbekr'i alarak kardeşi Mirza Cihangir'in yerine sultan oldu. Daha sonra Uzun Hasan İran sultanı Cihanşah'ı öldürdü. Sonra oğlu Hasan Ali tahta geçti. Uzun Hasan onu da öldürdü. Ardından Uzun Hasan Türkistan ve Turan Han'ı Ebu Said'i öldürüp ülkesini ele geçirdi. Dünya fatihi olma fikri Uzun Hasan'ın zihnine yerleşti. Bu sebeple Anadolu'yu alma arzusunda idi. Rivayet edilir ki, Hasan Han Ebu Said'i yendiği gün atına bindi, eline bir mızrak aldı ve şunları söyledi "Bu ülkelerin sultanları benim kuvvetimi gördüler, eğer zaman bana imkan verirse cüretimi ve celadetimi Hüdavendigâr'a göstermek isterim". Bu şekilde Diyar-ı Rum'u kendi emri altına almak istiyordu.

Hasan Han bunları yapmayı planlarken Karamanoğlu İbrahim Bey'in oğulları Pir Ahmed ve Kasım Beğ kaçıp, Uzun Hasan'a gelip O'na "Osmanoğlu atamızın dedemizin yurdunu elimizden alıp bizi uzağa sürdü ve itibardan düştü. Bizim koruyucumuz ol, işlerimizi yoluna koy" dediler. Bir çok beyler onları destekleyip "Bu ayağa düşmüşlerin koruyucusu ol" dediler. Sözün kısası Uzun Hasan'ı aradaki barışı bozup sefer açmaya ikna ettiler

Uzun Hasan beylerine açılacak bir sefer için herşeyin hazırlanmasını emretti. Otuz bin askeri Karamanoğulları ile beraber Emir Bey ve kardeşinin oğlu askeri Karamanoğulları ile beraber Emir Bey ve kardeşinin oğlu Yusuf Şah komutasında Anadolu'ya gönderdi. Bu birlikler Erzincan'a geldikten sonra ilerleyerek Sivas bölgesine geldiler. Fakat hile yaptılar. O zamanda Sultan Bâyezid Rum vilâyetine bakıyordu. Bir elçi göndererek şunları söylediler. "Biz ülkenizin komşularıyız, herhengi bir kötü niyetimiz yok, izni ile Zulkadir ülkesine Kılıç Arslan'ın oğlunu babasını yerine tahta geçirmeğe gidiyoruz". Rum Beylerbeyi Şarabdar Hamza Bey tecrübesiz olup günlerini zevk ve sefahatla geçiriyordu. Bu gelen haber ona gurur verip, Sultan Bâyezid'e haber vermeden gelenlere destur verdi kendisi gafil oturdu.

Emir Bey hilesinin başarıya ulaştığını görünce gece vakti Sivas yolu ile Rum vilâyetine girdi. Bir sabah vakti ansızın Tokat'a saldırdılar. Bir çok camiye tahrip ettiler. Şehir halkının bir kısmı kaçıp kaleye girdiler. Fakat bu onların hayatlarını kurtarmaya yetmedi. Malı olanlar işkence ile malının yerini söylemek zorunda kaldı. Bir çok insanı yaralayıp, tahrip edilmiş yer bırakmadılar. Müslümanlara o kadar çok kötülük yaptılar ki bunu kafirler yapmazdı."

"Yağı Tokat'a Ne İş Ettiğini Şah-ı Alem Nice İştidiğini Beyan Eyler

Tokat'ın tahrip edildiği haberi İstanbul'a geldi. Padişah Divan üyelerine açılacak sefer için her şeyi hazırlamalarını emrettikten sonra otağ Üsküdar yakasında kuruldu ve Padişah karşıya geçti. Ancak tecrübeli devlet adamları kış yaklaştığından sefer yapmanın uygun olmayacağını sefer yapılsa bile bölgeye varılincaya kadar düşmanın kaçabileceğini ve sefere çıkan askerlerin zaiyata uğrayacağından bahisle seferin iyi bir hazırlık yapıldıktan sonra bir dahaki bahara

yapılması konusunda Padişah'ı ikaz ve seferin tehir edilmesi hususunda ikna ettiler. O sırada Rum Mehmed Paşa azledilmişti boşalan yerine Mahmud Paşa getirildi ve kendisi makbul oldu."

"Leşker-i Türkman'un Karaman'a Aheng Etdiklerini, Ol Bed-Ahterler Anadolu Askeriyle Buluşub Ceng Etdiklerini Beyan Eyler

Türkmen'in gönderdiği askerler Tokat şehrini tahrip ve yakıp Müslümanların ocağını söndürdükten sonra Karaman'a doğru gittiler. Emir Beg askerinin yorgunu ve atların yavaşlarını alıp geri döndü. Mirza Yusuf Şah askerlerden atları yorgun olmayanları seçerek yirmi bin askerle Karaman'a gitti. Karamanoğlu rehberlik yaparak onları Aksaray'a götürdü. Burada bir hayli tahribat yaptıktan sonra Akşehir yöresine geldiler. Daha sonra Akşehri'de yakıp yıktılar. Şehzade Mustafa Karaman'da idi. Hile ile düşmanın önünden çekilerek onların daha fazla il içine girmelerini sağladı. O esnada Sultan, Şehzade Mustafa'ya hazır olması için ferman gönderdi. Karaman askeri hazır oldu. Aynı zamanda Anadolu diyarının serdarlarına, beğlerine ve dilaverlerine savaş için hazır olmaları duyuruldu. Şezade Mustafa emrindeki kuvvetlerle savaşa girdi. Emrindeki boybeylerine hilatler vermek suretiyle, çeri başlarına hoş sözler söylemekle onları savaşa hazırladı. O vâkitde Davud Paşa Anadolu Beylerbeyi idi. Anadolu askerleri ile Sultan Mustafa'ya yardıma geldi. Davud Paşa ve askerleri Eflatun Pınarı'nda düşman askerleri ile çarpışmaya girdiler. Akkoyunlu askerleri yenildiler. İki yüz beyleri Yusuf Şah da dahil olmak üzere esir alındı. Askerlerin bir çoğu öldürüldü. Askerlerin komutanı ve ünlü beyler İstanbul'a zafer haberi ile gönderildiler. Tokat ahalisine yaptıklarının karşılığını görmüş oldular. Askerlerin geri kalanı savaş alanında herhengi bir fitneye sebep olmamaları ve Tokat'ın öcünün alınması için öldürüldüler.

Sultan'a zafer haberi verildi. O esnada seferin gelecek bahara ertelenmesi kararlaştırılmıştı ancak Sultan daha şimdiden büyük bir ihtimamla sefer hazırlıklarının görülmesi için her diyarın valisine, yakın uzak her diyarın ahalisine şimdiden hazırlıklarını görmeler için yasaklı hükümler gönderdi. Bu arada yenilen ordudan kaçabilen askerler memleketlerine gidip durumu Uzun Hasan'a bildirdiler. Uzun Hasan yaptığına pişman oldu. Ancak Sultan Mehmed bununla iktifa etmeyip İran serhaddini Erzincan civarını ve Kemah çevresini viran etmeye karar verdi. Bu gaye ile Macaristan sınırındaki gazaları ile meşhur Rumeli akıncılarının başı Mihaloğlu Ali Bey Sivas vilâyetinde vazifelendirilip, kardeşi İskender Bey Kayseri Sancağına ve küçük kardeşi Bali Beğ'de Niksar Subaşılığına ve diğer emirlerindekiilere de o diyarlarda tımarlar verilip, İran serhaddine tayin edildiler. Onlar da adı geçen bölgelere yerleşip, Uzun Hasan'a bağlı Ermeni köylerine akınlar yapıp davarlarını sürdüler. Akşar ve Bayburd yörelerine akınlar yapıp buraları tahrip edildi. Bu şekilde Hasan Han'ın yaptırılmış olduğu akına cevap verilmiş oldu."

"Sultân-ı Cihân Mehmed Hân, Husrev-i İran Hasan Hân'la Cenge İkdâm Etdiğini, Ol Bed-fercâma Mukaddemâ Haber Gönderüb Üzerine Varacağını İ'lâm Etdiğini, Ol Dahi Yarâğını ve Yasâğını Görüb "Asker Cem'inde Tâmmâm İhtimâm Etdiğini Beyân Eyleyler

Sultan Mehmed ilkbaharda Hasan Han diyarına sefer yapmaya karar vermişti. Bu gaye ile her taraftaki sipahilere hükümler gönderilip Beylere uzağa yapılacak sefer için hazırlıklarını yapmaları haberi gönderildi. Düşmana da haber gönderilerek seferden haberdar edildi. Sultan Mehmed Uzun Hasan'a gönderdiği haberde şöyle söyledi "Özür ve bahane edip, bildim bilmedim, gafildim hazırlık yapamadım deme ilkbaharda ülkene sefer yapacağım. Senin gibi hile yapmadan açıkça ülkene geliyorum. İslam diyarında yaptığın kötülükleri senden sormaya geliyorum eğer güçlü isen kendini kutarırsın. Söz budur. Askerini toplayıp hazır ol". Hasan Han'a haber ulaşınca yaptıklarına pişman oldu ancak şimdiden sonra pişmanlığın fayda vermeyeceğini düşünerek O da hazırlıklara başladı. Bu gaye ile büyük miktarda altın ve gümüş dağıtarak İran'dan, Irak ve Azerbaycan'dan askerler topladı. Kürdistan dilaverlerini, Türkmen'lerden kuvvetler topladı. Uzakta ve yakında harbe yarar kim var ise onları yasaklar koyarak teçhizatları ile beraber huzuruna getirtti. Kara-yönlük soyunun ileri geelenlerini, Akkoyunlu boyunun ileri gelenlerini ve yine Kara- koyunlu boyundan olanları bir yere toplayıp onlara güzel sözler söyleyerek gönüllerini aldı. Onlar da Hanlarına dualar ederek O'na bağlı olacaklarına ve savaşıacaklarına söz verdiler. Uzun Hasan bu sözlerle mutlu olup, düşman üzerine gelirse hazır olmaya karar verdi.

"Sultân Mehmed Hân, Leşker-i Bî-Kerânla Kışver-i İran'a 'Azım Etdiğini, Şehr-i Erzincan'dan Anaru Nehr-i Furat'ı Geçüb Hasan Han'la Rezm Etdiğini Beyân Eyleyler

İlkbahar mevsimi geldi. Sultan Mehmed Boğaz'ı geçerek Anadolu yakasında otağ kuruldu. Yeniçeriler Sultan'ın etrafında yerlerini aldılar. Ordu Anadolu yakasında toplanmaya başladı. Sultan Mehmed'in yanında iki şahzadesi de sefere katıldı. Bâyezid Han sağ kolda Rum askerleri ile, merhum Sultan Mustafa Karaman askerleri ile sol kolda yer aldı. Ordunun önünde Rumeli Beylerbeyi Murad Paşa, ardınca Anadolu Baylerbeyi Davud Paşa Anadolu askerleri ile yer aldı. Rum eli askerleri otuz bin kadar idi. Anadolu askerleride okadar belki daha fazla idi. Şehzadeler hizmetinde olan asker kırk bin kadardı. Bunlara ek olarak cengeri defterinde yazılmamış olan çok vardı. Bunların kimi "Orducu", kimi "Sürgün", kimi "Voynuk" idi. Ancak sadece atlı ve teçhizatlı olarak var olan asker yüz binden fazla idi. Buna ek olarak altmış bin kadar Defter-i Şahi'de yazılmış piyade var idi. Bunlar on bin yeniçeri; harp alet ve edevatı mükemmel yirmi bin yaya; otuz bin azab on bini Rumelinden, yirmi bini Anadolu'dan idi. Bu şekilde hareket eden ordunun ilerleyişi haberi Uzun Hasan'a vardı O'da askerini hazır edip komutanlarını tayin etti. Ordusunun sağ ve sol kollarını oğulları Uğurlu Mehmed ve Kör Zeynel'e verdi. Tebriz'den hareket edip Erzincan tarafına gitti. Sultan'ın ordusu gece konaklayıp gündüz yürümeğe

suretiyle iki gün aynı yerde kalmadan Erzincan'dan geçip Tercan yöresine geldi. Ancak düşmandan hiç bir haber alınmayıp nerede olduğu bilinemedi."

"Hasan Han, Rum-İli Çerisine Hileyle Fırsat Bulduğunu Murad Paşa Savaşta Düşüb Mahmud Paşa Münhezim Olduğunu Beyan Eyler

Uzun Hasan, Osmanlı ordusuna hile yapmaya karar vererek Fırat kenarında pusu kurdu. O gün Sultan Mehmed otağına inerken karakolda duran askerlere birçok atlı düşman askeri gözüktü. "Düşman geldi" haberi verilince Beylerbeyi Murad Paşa ile Vezir-i Azam Mahmud Paşa bu görünen düşmana karşı gittiler. Bunlar ileri gidip hamle yaptılar ancak düşman karşılık vermeyip geri çekildi. Cevap vermeden çekilen düşmanın yenildiğini zanneden askerler ilerleyip Fırat suyunu geçip gittiler. Murad Paşa yiğitlik gururuyla hasımı yendiğini zannederek savaşa daldı. Ancak Mahmud Paşa tahammül edip durdu. Çünli düşmanın pusu kurduğunun farkına varmıştı. Rum-ili çerisi düşmanı yendik düşüncesi ile suyu geçip birer ikişer dağıldılar. Düşman bunu fırsat bilip pusudan çıktı. Pusularda gizlenen askerler ansızın iki koldan sağ ve soldan çıkarak karakollarını kovan askerleri dönderip öldürmeye başladılar. Askerler ne savaşa ne de karşı koymaya fırsat bulamadılar zaruri olarak kaçmaya başladılar. Pusudan çıkan askerler Fırat suyu kenarında kendilerini takib eden bir çok askeri öldürdüler. Hatta suya bile girip onlara yetiştiler. Kimisi yardan uçup atı ile kendisini Fırat'a atarak can verdi. Murad Paşa bir müddet savaştı ancak sonunda Fırat kenarında O'da hayatını kaybetti. Bu şekilde zalimlerin elinde zulüme uğrayıp şehadet derecesine erişti ve "Murad paşay-ı şehid" tarih-i vefat-ı oldu (878/1473). Binlerce gazi de hayatını bu savaşta kaybetti. kaçmayıp savaş eden beylerden bazıları esir oldular. Bunların arasında Rum ili diyarının ünlülerinden Turahan Beyoğlu Ömer Bey, Toturmızrakoğlu Hacı Beg; Mevlana Şemseddin Fenari'nin torunu Ahmed Paşa ki sonra Sultan Bâyezid'e vezir olmuşdu, vardı. Mahmud Paşa o esnada askerinin önü ve ardını tedarik ederek yürürken, Hasan Han çerisi ona da saldırdı. Mahmud Paşa, savaşmayıp orduya çekildi. Bu yenilginin haberi orduya geldi ve büyük üzüntüye sebep oldu. Sultan'ın ordusu tertibat alarak savaşa hazırlandı ancak düşman kuvvetleri istedikleri tahribatı yapmış olarak savaşa girişmeyip yine dönüp gittiler ve kendilerini sarp dere ve tepelik yerlerde bir nice gün daha belirsiz ettiler."

"Hazret-i Sahibkıranla Hasan Han Mukabil Olub Ceng Etdiğini, Oğlu Mirza Zeynel'ün Başı Kesilüb Kendü Basılıub Getdiğini Beyan Eyler

Hasan Han Sultan Mehmed'le savaş etme fikrinden vazgeçmişken sonra bu fikrinden vazgeçip tekrar Sultan'ın ordusuna saldırdı ancak bu sefer işler istediği şekilde yürümedi. Bir gün ordu yürüyüş halinde iken yollarını kesib hücum etdi ancak Sultan Akkoyunlu'dan ve Karakoyunludan iki sürü kurban etmek sureti ile bu belayı savdı. Bu hengame olduğunda bazı raviler orada hazır idiler. Orada olan hadisenin ahvalini, tafsilatını ve cümlesini rivayet ederek şöyle söylediler. "Çarşamba günü öğle vaktine yakın Padişah konmak tedariki ederken, Üç-ağızlı demekle maruf gayet sarp bir mevkiide yol bozukluğundan dolayı askerler kol kol dağılmış ve gafil yürürken aniden Otluk-beli ünvanı ile meşhur

tepe başında Uzun Hasan beylerinden Kafir İshak adlı kişinin alayı görüldü. Düşmanın geldiği duyuldu. Hemen askere harp tertibatı verildi. Atlıya ve yayaya yasak olup teçhizatlarını kuşandılar. Yasavullar sağda ve solda yürüyüp askeri, kulu ve nökeri kol kol düzenlediler. Alaylar bağlandı. Mihaloğlu Ali Bey ordunun arkasını emniyete aldı. Atlı ve yaya tam tachizatlı olarak bir yerde harbe hazır beklemeye başladılar. Sultan Mehmed, Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa'ya görünen düşman askerini karşılamasını emretti. Davud Paşa ve emrindeki kuvvetleri tepe başında görünen düşman askerleri aşağıya inmeden tepeye çıkıp, bir kısım düşman askerini öldürüp onları geriye püskürttüler. O esnada ordu alayları bağlayıp, saflar teşkil edildi. Azab askerleri ordunun önünde yerini aldı. Hasan Han'ın emri ile beğleri azablar üzerine saldırdılar. Bunun üzerine azab askerleri Türkmen askerinin üzerine ok yağdırdı. Otuz bin yaya hep birden ok yağdırmaya başladı. Azablara saldıran Türkmen beyleri azab birliklerini bozamadılar. Bu suretle azablar gelenleri püskürttüler. Bu esnada atlı süvariler devreye girerek düşman üzerine at sürdüler. Bir müddet bu minval üzere Türkmen'ler ile gaziler arasında savaş devam etti sonunda Hasan Han durumun böyle devam edemeyeceğini anlayarak kendisi bizzat beyleri ile beraber Anadolu askerinin üzerine saldırdı. Bu şekilde Uzun Hasan'ın bizzat saldırısı başlamışken Sultan Mehmed dereden yukarıya savaş alanına çıktı. Bunun üzerine Türkmen dağıldı.

"Hazret-i Sâhibkırân, Mizmâr-ı Kâr-zârda Gâlib ve Sâlib Olub, Hasan Hân Mağlûb ve Meslûb Olduğunu, 'Ukab-ı 'İkab-ı Sultân-ı Kâmyâb, Çeng-i Ceng ve Minkar-ı Peykarla Ol Bed-fi'alün Perr ü Balin Yolduğunu Beyan Eyler

Hasan Han Sultan'ın alayını görünce Sultan'ın kuvvetinin farkına vardı ve savaş alanından kaçtı. Hasan Han'ın oğlu Kör Zeynel Sultan Mustafa'ya mukabil olarak ceng ediyordu. Karaman askerleri Kör Zeynel'in askerlerini bozguna uğratmışlar idi. Ancak Kör Zeynel yine kaçmayıp babasının önünde Akkoyunlu beyleri ile beraber mücadeleye devam ediyordu. Kör Zeynel azab askerleri üzerine hamlelerine devam ederken Rum-ili azablarından Kılıccı Ahmed ünvanı ile maruf bir yaya Zeynel'i atından yıkarak başını kesti. O hengameden başını kurtarabilenler Hasan Han'a oğlunun başına gelenleri söylediler. Uzun Hasan'ın Uğurlu demekle meşhur diğer oğlu Mirza Mehmed savaşa girmemiş ancak sapa bir tepe üzerinde hazır vaziyette bekliyordu. Osmanlı ordusu bozulacak olursa kaçış yolarını kesecek eğer ileriye gidecek olursa ardından saldırıp iki ateş arasında bırakacaktı. Sultan Mehmed'in emri ile ona karşı Sultan Bâyezid vazifelendirilmişti. Sultan Bâyezid'in çarhacılarının faaliyetlerine karşılık Mirza Mehmed herhangi bir karşılık vermedi. Mirza Mehmed kendisi dereyi geçip savaşmadığı gibi Osmanlıların dereyi geçmelerine izin vermedi. Babasına bir şey olursa savaştan çekilmeyi düşünüyordu. Türkmenlerin yenildiğini, kardeşi Mirza Zeynel'in başının kesildiğini görünce savaşa girmeden çekilip gitti.

Türkman Hayli Hasaret Olduğın Almub Ordusu Garet Olduğın Beyan Eyler

Sultan'ın askerleri düşmanı yenince onları otağlarına kadar kovaladılar. Daha sonra düşman ordugahını yağmaladılar. Sultan'ın askerleri yağma ile meşgul iken, Hasan Han kaçmağa fırsat buldu ve kaçtı. Rum-ili beğlerinden Has Murad Paşa yenildiği zaman esir düşen beyler ordugahta bulunup kurtarıldılar. Bu arada Uzun Hasan ordusunun ileri gelen beylerinden bazıları da esir alındı. Bunlar arasında Timur Güreğan soyundan anası Kara Yölük Osman'ın kızı olan Mirza Muhammed Bakır, Çakırlı boyundan Ömer Beğ ve bunların emsali bir çok bey vardı. Bunlardan Muhammed Bakır İstanbul'da hapiste iken vefat etti. Diğer emirler bir müddet hapiste kaldıktan sonra esirler gibi mal verip kendilerini satın aldılar ve serbest kaldılar. Daha önceden Karaman civarındaki savaşta esir olan Mirza Yusuf Şah'da bu esirlerle beraber kurtulanlardan idi.

Türkmen ordusu yenildikten sonra Ak-koyunlu'dan ve Kara-koyunlu'dan esirler zincirlere bağlanmış olarak getirildiler. Sultan'ın kürsüsü kuruldu, Beyler nöker ve kul saf bağlayarak hazır oldular. Sultan'ın emri ile Akkoyunlu'yu Karakoyunlu'dan ayırdılar. Karakoyunlular, Cihanşah'ın tabiiileri olduklarından ve Hasan Han'a yardımları gönüllü olmadığından serbest bırakıldı ve onların gönüllerini aldı. Ancak Akkoyunlular kılıçtan geçirildiler.

Asker-i CerrarHasm-ı Bed-Girdarun Ardınca İlgar Etmeğe Şehriyar-ı Kamkar Kayıl Olmaduğünü, Kahraman-ıZamanun Nehr-i Kahrı Revan Olub Hayl-i Türkmanı Seyle Virmeğe Mayil Olmaduğünü Beyan Eyler

Sultan'ın askerleri ve ileri gelenler Hasan Han ordusundan kaçanları takip etmek, O'nu bulup öldürmek için Sultan'dan izin istediler. Hasan Han'ın hakimiyetini tamamen yıkıp ortadan kaldırmak istediler. Vezirler de aynı şekilde bu takibin yapılmasının gerekli olduğunu bildirdiler. Ancak Sultan bu teklifi kabul etmeyerek müslümanlardan öc almanın doğru olmadığını, Hasan Han'ın ocağını söndürmenin doğru olmayacağını bu olursa bir çok suçsuz insanın zarar görebileceğini ancak gayenin bu olmadığını bildirerek bu isteği kabul etmedi. O zamanda Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Sultan Bâyezid'in hizmetinde idi. İbrahim Paşa şöyle söyledi: Düşmanın yenildiği ve Sultan'ın zafer kazandığı o gün Sultan'ın huzuruna gittim ve O'na şöyle söyledim: "Allha şükür Sultanımız muzaffer ve düşmanımız münhezim oldu. Şimdi İran ülkesini alıp onu Anadolu'ya eklemeniz gerekir". Sultan gülümsedi ve şu cevabı verdi. "Maksadım O'nun hanedanının sonunu getirmek değil, yaptığının karşılığını vermektir. Müslümanları bu yüzden incitmek doğru bir hareket olmayacaktır. Hasan Han yaptığı hareketin karşılığını fazlası ile görmüş durumdadır. Bunu da ben değil kendisi istemiştir. Kendisini izlemek sureti ile bir çok müslümana zarar vermek ve onların beddualarını almak iyi bir hareket olmayacaktır. Bu işleri yaparak gazadan baş çevirmek olmaz". Ravi şöyle devam eder: "Bu cevabı işittim ve bundan mutlu oldum. Sultan'ın devletinin devamı için dua edip hizmetime geldim".

Düşmanın ardından gitmekten vazgeçildikten ve harbe ait işler bitirildikten sonra, Rum'a Ve Şam'a fetihnameler gönderildi. Mirza Zeynel'in kesik başı Mısır'a gönderildi. Mısır'da da bu haber sevinçle karşılandı.

Sultan-ı Hasm-Bend ü Kal'a-Küşa, Şimşir-i Cihangirle Kara-Hisar-ı Teshir Etdiğini, Hasan Han, Asitan-ı Asuman-Nişana Resul İrsal İdüb Dar-ı Müdarayı Ta'mir Etdiğini Beyan Eyler

Sultan Kara-hisar'ın üzerine geldi, kale kuşatıldı. Kale Kemah çevresinin mühim kalelerinden idi. Hisarı müdafaa eden Türkmenler bir kaç top ateşinden sonra durumlarının ümitsizliğini anlayarak kaleyi amanla teslim edip, kurtuldular.

Kalenin fethi haberi Hasan Han tarafından işitildi. Bu haber Hasan Han'ı ziyadesi ile üzdü durumun çaresizliğini gören Hasan Han kendisini affettirmek için daha Sultan Kara-hisar havalisinde iken o diyarın alimlerinden Ahmed Begürci isimli bir zatı kendi adına Sultan'a şefaate gönderdi. Sultan gelen zatı izzet ve ikramla karşılayıp dileğini kabul etti ve Hasan Han'ı affetti. Hasan Han bu haberi alınca sevindi ancak, başından geçen bu hadise kendisine çok dokunmuştu. Bu sebeple bir müddet sonra vefat etti. Osmanoğlu'na yapmak istediği kendi aleyhine olup, kendi sonunu hazırlamış oldu. Atası Ali Bey Sultan ikinci Murad zamanında İskilip zeametinin mutasarrıfı idi. Kendisi de bir müddet devlete hizmet etmişken daha sonra velinimetine asi olmasının cezasını çekti."⁷⁸

Kemalpaşazâde'nin Fatih'in Uzun Hasan'a karşı yaptığı sefer rivayeti seferin tarihine ait bir tarih düşme kısmı ile son bulmaktadır. Bu kısım da Kemalpaşazâde sefer tarihini Hicri 878/miladi 1473 olarak zikretmektedir.⁷⁹

SULTAN MEHMED'İN YARLIĞI

Sultan Mehmed'in Yarlığı Otlukbeli muhaberesi hakkındaki en önemli kaynaklardan birisi olarak zikredilebilir. Yarlığın kaleme alınış tarihi, hadiseden bahseden bütün kaynaklardan daha önce olması itibarıyla -30 Ağustos 1473- ayrı bir önem kazanmaktadır. Ayrıca Yarlık iki ordunun komuta kademesi hakkında en fazla tafsilatı veren kaynak olması hasebiyle ayrıca önemlidir. Yarlık Uygur alfabesi ile Uygurca yazılmıştır. Bu, Uygur alfabe ve dilinin Osmanlı Devletinde bazen resmi evrakların kaleme alınmasında kullanıldığını göstermektedir.⁸⁰ Aşağıda Yarlık'ın metni verildikten sonra bundan önce zikredilmiş olan Osmanlı kaynakları ile sınırlı bir karşılaştırması yapılacaktır.

"Tanrı ganidir

Allahı tealânın inayetile Sultan Mehmet sözüüm:

Rum vilâyetinin seyit sadat, kadı müftü, şeyh, danişmendlerine; bütün vilâyetlerin valilerine; toplu ve dağınık oturan Türk ahali, Arab, Beluç, Kalaç,

⁷⁸ A.g.e., s. 316-369.

⁷⁹ A.g.e., s. 369-370.

⁸⁰ Bu yarlık Topkapı sarayındaki bazı vesikaların tasnifi yapılırken uygur alfabesi ile yazılmış bazı evraklar arasında bulunmuştur. Yarlığın alfabe ve imlasi, gramer hususiyetleri, transkripsiyonu ve tıpkı basımı hakkında geniş malumat için bkz. Arat, *Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı*, s. 284-341.

Karluk, Kürt, ve Lur halklarının mutemet ve kâhyalarına; kervan ve bezirgânlara (tüccarlara); bütün kasabaların ulularına; sucu ve gemicilere.

Uzun Hasan Bey Tokat şehrini yaktığı için, asker sevkedip, onunla savaşmak niyetile gelmiştik. Erzincan vilâyetine girince, o Erzincan'da bize karşı gelir diye gözlüyorduk kendisi gelmedi. Divan beyi Mehmat Bey ve Cemşit Bey kumandalarında beş bin kişilik ileri karakolu Erzincan'da bize göndermiş. Biz de bunu haber alarak, Türe Han Bey oğlu Ömer Bey kumandasında beş bin kadar adam gönderdik. Ömer Bey gidip, bu beş bin adamı savaşta yenip, sancaklarını alıp, elli kadar adamını ele geçirip döndü.

Ondan sonra, kendisi ile muharebe edelim diye, Erzincan geçidini aştık. Aşınca, rebülevvel ayının dokuzuncu çarşamba günü, Uzun Hasan Bey bize karşı geldi. Biz de ona tuzak kurup, oyun yapmak için, akıncı efrattan bir kaç kişiyi, ileri karakol süsü vererek, ileri gönderdik. O akıncı efrat onun karaltısını görünce, kaçıp bize geldi. O gün bizden bir kaç kişiyi esir aldılar.

Ondan sonra, biz oradan kalkıp, Bayburt tarafına yürüdük. O bizim geri dönerek Ruma gittiğimizi zannetmiş. Alaylar tertip ederek, büyük kolda, kendi önünde, piştar: Bayındır Teveci Bey sancağı ve mızıkası ile, Ali Mirza sancağı ve mızıkası ile, Şah Ali Bürnek Bey sancağı va mızıkası ile, İbrahim Şah Bey sancağı ve mızıkası ile, Gâvur İshak sancağı ve mızıkası ile; merkezde: Kendi hassa sancakları altında Akkoyunluların savaşa yarar yiğitlerinden kim varsa toplayıp; sağ kol alayında: Bir oğlu Zeynel Mirza sancağı ve davullarile, Karamanlı Pir Ahmet sancağı ve mızıkasile, Mehmat Bey sancağı ve mızıkasile, Süleymen Bey sancağı ve mızıkasile, Şeyh Ali Mühürdar sancağı ve mızıkasile, Veli beyi Ali Paşa sancağı ve mızıkasile; sol kol alayında: Bir oğlu Oğurlu Mehmed Bey sancağı ve davullarile, sahibkıran Temür Bey oğullarından: Mehmedi Bakır Mirza, Zeynel Mirza, Muzaffer Mirza tuğları ve mızıkalarile, Hasan Ağa Yimile Hacı Bey sancağı ve mızıkasile, Dulgadar beylerinden: Rüstem Bey, Selman Bey, Şah Mehmet Bey kumandalarında çok askerle, rebülevvel ayının on altıncı çarşamba günü, savaş dileyerek, Başkent denilen yerde, bize karşı geldi.

Biz de Allahu Tealâ'nın inayetine sığınıp, erenler himmetile, büyük kolda, piştar: Davut Bey anadolu halkı ile ve Mahmut Paşa Bey kumandalarında bulunanları gönderdik, kendimizde devlet ve saadetle yeniçeri efradını önümüze geçirerek, yürüdük. Sağ kol alayını oğlum Bâyezid Sultan kumandasına verip, Mihâl oğlu Ali Bey, Mehmet Paşa ve Mansur Beyi katarak, Oğurlu Mehmed Beye karşı gönderdik. Sol kol alayını oğlum Mustafa Sultan kumandasına verip, İskender Bey kumandasında bulunanları ona katarak, Hasan Beyin küçük oğlu Zeynel Mirza ve Karamanlı Pir Ahmet kumandalarında bulunanlara karşı gönderdik. Karargaha: Elvan Bey oğlu Sinan Bey, Aliyye Bey oğlu Hüseyin Bey, Hamit ili beyi Mesih Bey ve Yanya sancağı beyi Sinan Bey kumandalarında bulunanları koyduk.

Bu arada Hasan Bey yakın gelince, bizim ileri karakol beyleri, Davud Bey anadolu halkı ile ve Mahmut Paşa Bey kumandalarında bulunanlar yürüyüp, onun

ileri karakol beylerine yetiştiler. İki üç defa Hasan Beyin ileri karakol beyleri bunları beri sürdürdü ve bunlar da onun ileri karakol beylerini geri sürerek, sancaklarının bulunduğu yere kadar püskürttüler.

Bu arada biz, Allahu Tealâ'nın inayetiyle ile ve erenler himmetiyle, askeri tertip ederek, dereden çıktık. Hasan Bey bizim büyük kol alayını görür görmez, muharebeye girmeden, bırakıp kaçtı. Yanındaki beylerinden İspendi Pervaneci Kadı oğlu Ali Bey, Kadı Mahmudi Şurihi, Pir Kara Bey, Dara oğlu Ümmet Bey, Kızıl Ahmet, Tirek Sinan oğlu Alem Bey, Emir Bey kardeşi Nur Ali Bey, Kemah Beyi Süvar Bey; Hasan Beyin silahşorları, sofracıları ve nedimlerinden, hassa Akkoyun beyleri ve yiğitlerinden bine yakın adam yakaladılar. Sancakları, davulları, borozancı, zurnacı ve nefircilerini, hepsini aldılar.

Bizim sağ kolda Bâyezid Sultan ve Mihal oğlu Ali Bey, Oğurlu Mehmedi yenip, onun alayındaki beylerden: Temür Bey oğulları Mehmedi Bakır Mirza, Zeynel Mirza, Muzaffer Mirza'yı sancakları ve davullarile, yakalayıp geldiler. Hasan Ağa Yimile Hacı Beyin tuğu, sancağı ve mızıkacılarını alıp geldiler. Dulgadar beylerinden: Şah Mehmed Bey kumandasında bulunanlar; Çağatay beylerinden Yusuf Hoca Bey oğlu Baba Hacı Bey ...

[Metin burada eksiktir]

Sol kolda oğlum Mustafa Sultan ve İskender Bey, kumandaları altında bulunanlarla yürüyüp, Hasan Beyin küçük oğlu Zeynel Mirzayı yenip, başını kesip, Karamanlı Pir Ahmetten yüz kişi yakalayıp, ulu beylerden Alpavut Pir Mehmet Bey, Çekirli Ömer Bey kumandasında bulunanlardan çok kişiyi yakalayıp geldiler.

O gün akşama kadar ovada ölenlerden başka, dört bin baş kesip ve üç bin yedi yüz kişi de diri olarak yakalayıp geldiler. Biz de bu kalabalığı tahkik ettik. Akkoyunlu ve Karaman halkından esir düşen adamlardan kim varsa kılıçtan geçirerek, cezasını verdik. Karakoyunlu Çağatay halkına şefkat edip, öldürmedik. Bunları esir ederek birlikte götürmekteyiz. Ovada ölenler hesap edilirse, pek çok adamı öldü.

Ondan sonra Bayburt hisarına yürüdük. Allahu Tealâ inayetiyle onu da aldık. Bütün kasabalarını ve hisarını yaktık ve yıktık; fakat müslümanların kadınlarını ve çocuklarını incitmedik.

Ondan sonra Rebiülevvel ayının yirmi dokuzuncu Çarşamba günü, oradan kalkarak Karahisar üzerine geldik. Tanrının inayetiyle, topları kurup kalenin duvar ve sefillerini yıkmaya başlar başlamaz, içindeki Lala şeyhi Dara Bey aman dileyerek çıkıp, Mahmudi Paşa Beye yalvarmışlar. Mahmudi Paşa Bey onları alıp, şefaata dileyerek gelmeleri üzerine, biz günahlarını bağışladık. Karahisarın eski raiyet ahalisini hisardan çıkarmıyarak, kendi adamlarımızdan bin kişiyi de bol zahire ile Karahisara koyduk. Diğer asker nüfusu oradan kaldırarak, birlikte götürmekteyiz. Şimdi Tanrı inayetiyle, kışlamak üzere, İstanbul'a gelmekteyiz.

Oradaki yazıcılar, ameldarlar, gemici ve muhafızlar, herkes kendi işinde doğru olsun ve divan işini ihmal etmesin, keza bütün vilâyetlerin kadıları ve

bütün kasabaların uluları mescitlerini mamur tutarak, beş vâkit namazı cemaatle kılsınlar, şeriat işini ve Tanrı emrini yerine getirsınler diye, bu mühürlü yarlık gönderildi. Tarih sekiz yüz yetmiş sekiz, yılan yılı, Rebiülahir ayının beşinde, Karahisar'da iken, yazıldı."⁸¹

Sultan Mehmed'in Yarlığının Diğer Beş Osmanlı Tarihi ile Mukayesesi⁸²

Diğer zikredilen Osmanlı tarihlerinde olduğu gibi Yarlık'ta da Uzun Hasan'ın birlikleri tarafından Tokat'ın yağmalanma ve yakılması Sultan Mehmed'in sefer açmasına sebep olarak gösterilmektedir. Ancak Yarlık, savaştan önce cereyan edip te diğer tarihlerde zikredilmiş hadiselerle yer vermemektedir. Bu hadiseleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Sultan Mustafa ile Yusuf Mirza arasında vuku bulup, Mirza Yusuf'un esir düşmesine sebep olan muharebe.

2. Mahmud Paşa'nın Vezir-i Azam olarak tayini.

3. Mihaloğlu ve akıncılarının Kemah yöresine yaptıkları akın.

Yarlığa göre, Osmanlı ordusu Erzincan şehrine geldiği zaman Uzun Hasan Divan beylerinden Mehmed ve Cemşit Beyleri beş bin kişiden mürekkep bir birlikle Osmanlı ordusuna karşı gönderir. Sultan bunu öğrenerek Turahan Beyoğlu Ömer Bey kumandasında beş bin kişiyi Uzun Hasan birliklerine karşı gönderir. Ömer Bey bu birlikleri yenip, onların sancaklarını alarak geri döner. Yukarıda zikredilen Osmanlı tarihleri bu hadise hakkında oldukça az bilgi vermektedirler. Aşıkpaşazâde ve Neşri az da olsa hadiseden bahsederken, Tursun Bey bir cümle ile her zaman olan hadiseler cümlesinden olarak zikreder. Kemalpaşazâde ve Oruç Bey'de ise hadise hakkında her hangi bir kayıt mevcut değildir.

Yarlığa göre, yukarıda zikredilen hadiseden sonra Sultan Erzincan geçidine Uzun Hasan ile muharebe yapmak gayesi ile gelir. Boğaz geçildikten sonra Rebiülevvel ayının dokuzunda (4.8.1473) Uzun Hasan Sultan'a karşı gelir. Burada Sultan bazı akıncılarını bir karakol süsü vererek ileri gönderir. Bu akıncılar Uzun Hasan'ın kuvvetlerini görünce kaçıp, Osmanlı ordusuna geri gelirler ve o gün bazı askerler Uzun Hasan'a esir düşerler. Daha sonra Sultan Mehmed oradan hareketle Bayburd'a doğru yol alır. O esnada Sultan Mehmed'in kaçtığı zanneden Uzun Hasan alaylarını düzenleyerek Sultan Mehmed'i izlemeye başlar. Yarlık'ta izah şeklinden açıkça anlaşılacağı üzere, Has Murad Paşa'nın Fırat nehri kenarında aldığı ağır yenilgi ve ölmesi hadisesinden bahsedilmeyerek burada uğranılan yenilgi küçültülmeye çalışılmaktadır. Has Murad'ın yenilmesi, ölmesi ve uğranılan asker zaiyatının ehemmiyeti diğer

⁸¹ A.g.e., s. 285-322.

⁸² Bu çalışmamızda Yarlık ile zikrettiğimiz Osmanlı tarihleri arasında sınırlı bir mukayese yapılmıştır. Sultan Mehmed'in Yarlığı ile Osmanlı kaynaklarının daha geniş bir mukayesesi için bkz. A.g.e., s. 311-317.

Osmanlı tarihlerinde açıkça belirtilmektedir. Bunlara ek olarak Yarlık hadise sonunda esir düşen beylerden de bahsetmemektedir.

Yarlık'tan anlaşıldığı üzere savaş kolay olmayıp başlangıcında hangi tarafın kazanacağı da belli değildi. İki tarafın öncü birliklerinin çarpışmaları iki taraftan birine herhangi bir üstünlük getirmemişti. Yarlık Davud Paşa ve Mahmud Paşa'nın bu ilk çarpışmalardaki mühim mevkilerine işaret etmektedir. Bu çarpışmaların kazandırdığı zaman içerisinde Sultan Mehmed vadiden savaş alanına çıkabilmişti. Sultan Mehmed'in alayları savaş meydanına çıktıktan sonra Osmanlı ordusu muharabeyi kazanabilmiştir.

Yarlık diğer Osmanlı tarihlerinin aksine iki ordunun sahip olduğu asker sayısı hakkında bilgi vermemekte, fakat birliklerin kimlerden meydana geldiği ve esirler hakkında tafsilatlı bilgi vermektedir. Yarlığa göre savaş meydanında ölenlerin sayısını tahmin etmek imkansız bulunmaktadır. Bununla beraber Yarlık savaştan sonra öldürülen ve esir edilen asker sayılarını vermektedir. Savaşı takiben esir alındığı bildirilen beylere ne olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun yerine genel bir açıklama ile esirler arasında bulunan Akkoyunlu ve Karamanlılar'ın öldürüldüğü, Çağatay ve Karakoyunlular'ın esir edildikleri bildirilmektedir. Yarlık Bayburd ve Karahisar (Şebinkarahisar)'ın fethedildiğine dair bilgilerle son bulmaktadır.

SONUÇ

On altıncı yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı tarihinde ve tarihçiliğinde yeni bir sayfaya girildiği görülmektedir. II. Murad ve özellikle Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yıllarıyla Osmanlı Devleti gerçek manada devlet olarak Anadolu ve Rumelin'de müesseseseleşmeye başlarken aynı zamanda bu devletin tarihinin de yazılması çalışmalarının kesif bir hal aldığına şahit olmaktadır. Özellikle bu kesif tarih yazıcılığının On altıncı yüzyıl başlarında verilen misallerinde İran tarih yazıcılığı üslubunun etkili olmaya başladığı görülmektedir. Bu tür tarih yazıcılığının Osmanlı dünyasında da tesir göstermesinin sebeplerinden biri olarak doğuda daha önce kurulmuş büyük cihan devletlerinin tarihlerinin kaydedilen üslupla kaleme alınmış olması zikredilebilir. Bu sebeple Osmanlı tarihçilerinin önünde İran tarih yazıcılığının büyük örnekleri mesela Ata Malik Cüveyni⁸³ ve Şerafeddin Yazdi'nin⁸⁴ eserleri mevcut idi.

Osmanlı tarih yazıcılığında İran tarih yazıcılığı üslubunun ilk misalleri olmaları hasebiyle İdris Bitlîsî, Tursun Bey ve Kemalpaşazâde'nin eserleri büyük önem arz etmektedir. Bunlardan İdris Bitlîsî, Heşt Bihişt adlı eserinde Osmanlı

⁸³ İran tarih yazma üslubunun prototipi olarak Cüveyni'nin eseri gösterilmektedir. Bu eser ve üslubun muhtevası hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. 'Ala-ad-Din 'Ata-Malik Juvaini, *The History of the World Conqueror*, tr. J.A. Boyle, Vol. I Manchester 1958, s. XXVIII. İran tarih yazıcılığı hakkında genel bilgi için bkz. E.G. Browne, *A Literary History of Persia*, Vol. I,II,III,IV, Cambridge 1906-1920; J. E. Woods, "The Rise of Timurid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, XLVI, 1987, s. 81-108.

⁸⁴ Sharaf Al-Din 'Ali Yazdi, *Zafar-nâme: the History of Timur Bec*, tr. J. Darby, London 1723.

tarhini İran'daki misalleri gibi Farsça kaleme alırken,⁸⁵ Kemalpaşazâde aynı gayeler istikametinde süslü nesir halinde Türkçe ile Osmanlı tarihinin yazılabileceğini, başka bir deyişle bu yüzyılın başından itibaren Türkçe'nin ulaştığı seviye ile İran'da verilmiş olan tarih misallerinden aşağıda kalmayacak şekilde Osmanlı tarihinin yazılabileceğini büyük bir maharetle isbat edilmiştir.

Çalışmamızda verilen misallerden anlaşılacağı üzere yukarıda adlarını verdiğimiz süslü nesir ile tarih yazan tarihçilerden önce eser verenler genel olarak doğrudan ve sade bir anlatım yolunu tercih ederken diğer bir kısım tarihçiler de muhteva ile beraber göze hitab etmeyi gaye haline getirmişlerdir. Osmanlı tarihi ve tarihçiliği açısından ilk dönemde yazılmış tarihlerin ehemmiyeti oldukça fazladır çünkü sonraki dönemde tarih yazanların hemen hepsi şu veya bu şekilde bu tarihlerden faydalanma zarureti hissetmişlerdir. Her ne kadar bu eserlerden yapılan iktibaslar aynen verilmemişse de süslü nesir içerisinde bunlara yer verilmiştir. Dolayısıyla bu tarihler üzerinde yapılacak olan dikkatli ve sabırlı çalışmalarla önceki dönem tarihçilerinin izlerini bulmak mümkündür.

Osmanlı tarihçiliğinde başlayan bu üslup değişikliğinin tarih araştırmacıları için bir avantaj teşkil ettiğini söylemek de mümkündür. Mesela yukarıda verdiğimiz Tursun Bey ve Kemalpaşazâde misallerinde açıkladığımız gibi süslü nesirle yazılmış bir tarihten alınan bilgilerin çok fazla değişikliğe uğratılmadan kullanıldığını görmekteyiz. Bu tür nesir tarzında verilmiş olan kafiyelerin, kelime oyunlarının ve sıfatların bozulmayı engellediği gibi sonraki tarihçi bu yapıya müdahale etmeyi bir bakıma sanata müdahale gibi hissederek cümlelere çoğu zaman dokunmadan aynen vermeyi tercih etmiştir. Bunun yanı sıra önceki dönemde doğrudan ve sade üslupla yazılmış olan tarihlerin aynı şansa sahip olmadıklarını görmekteyiz. Bu tarihçilerin eserlerini istinsah eden kimseler kendilerini önlerindeki eserleri "düzeltme", "uzatma", "kısaltma" veya "esere devam" konusunda hür hissetmişlerdir.⁸⁶ Bu sebeplerle bu tarihlerden elimizde bulunan bir çok yazmanın hangisinin orijinal, hangisinin sonradan yapılmış bir istihzah veya kopya mahiyetindeki yeni bir eser olup olmadığı şüpheler doğurmaktadır. Tabiatıyla bu dönem eserlerinin orijinallerini tesbit etmek veya bitiş tarihleri hakkında hüküm vermek zorlaşmaktadır. Yukarıda izah edilen sebeplerle Osmanlı tarihine ait ilk dönem ve sonradan yazılmış olan eserlerin üzerinde dikkatli çalışmalar yapılması lüzumu ortadadır. Özellikle üslup değişmesi ile beraber yazılmış olan eserlerin daha dikkatli çalışmalara muhtaç olduğu aşikardır.

⁸⁵ İdris Bitlisi'nin hayatı ve eseri hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. C. Uçok, Ankara 1982, s. 52-55. İdris Bitlisi'nin Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da Osmanlılar'a olan hizmetleri ve diğer eserleri için ayrıca bkz. CL. Huart, "İdris Bitlisi", İA, Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, İstanbul 1975, s. 68-69.

⁸⁶ Menage, *The Beginnings of Ottoman Historiography*, s. 168-169.